Вәтәнни сөйүш иманниң җүмлисидиндур

ۋەتەننى سۆيۈش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر

“ВИЖДАН АВАЗИ”

Республиканская общественно-политическая газета. Газета выходит с марта 1994 года.

ۋىژدان ئاۋازى

ئايلىق گېزىت
ЯНВАРЬ
1999 - ژىل
30 - يانۋار
شەنبە
№ 1(50)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت
گېزىت 1994ـ ژىلى مارت ئېيىدىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

“VIJDAN AVAZI”

REPUBLICAN SOCIO-POLITICAL NEWSPAPER
Newspaper publishes from the March 1994

ХУДОЖНИК САБИТЖАН БАБАДЖАНОВ - ДЕЙСТВИТЕЛЬНЫЙ ЧЛЕН МЕЖДУНАРОДНОЙ АКАДЕМИИ

Геополитическая в мире обстановка привела к необходимости организации в Калифорнии (США) представителями различных стран Международной Академии наук - Образования, Индустрии и Искусств.

Академия объединяет усилия мировых прогрессивных сил. Ее членами становятся выдающиеся ученые, писатели, музыканты, художники, деятели культуры, президенты, губернаторы, мэры, послы, президенты Национальных Академий и Университетов, выдающиеся государственные деятели, министры, президенты компаний, крупные бизнесмены.

К чести уйгурской диаспоры Кыргызстана и нашей газеты, в которой работает художник Сабитжан Бабаджанов, в его адрес пришло письмо из обозначенной выше Международной Академии, которое начинается так: *"Глубокоуважаемый Сэр! Учитывая Ваши выдающиеся заслуги и рекомендации членов Академии, Президиум Академии единогласно избрал Вас Действительным Членом Международной Академии. Присвоенное звание является данью уважения к Вашим заслугам, деятельности и мировоззрению".*

Как говорится, и слов нет! Вот это успех! Дорогой САБИТЖАН, принимай наши горячие поздравления и пожелания новых творческих взлетов, новых признаний твоего таланта и новых высоких званий!

РЕДКОЛЛЕГИЯ
“ВИЖДАН АВАЗИ”

گېزىت مۇخلىسلىرى بىلەن ئۇچرىشىش ئۆتكۈزۈلدى

1999ـ ژىلى 23ـ يانۋار كۈنى قىرغىزستاننىڭ پايتەختى بىشكەك شەھىرىدە «ۋىژدان ئاۋازى» تەھرىراتى تەرىپىدىن گېزىت مۇخلىسلىرى بىلەن ئۇچرىشىش ژىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. ژىغىنغا بىشكەك ۋە چۈي ئوبلاستىغا قاراشلىق قارا ـ بالتا شەھىرى ۋە ئالامىدىن رايونىنىڭ لېبېدىنوۋكا، ئالاتاغ يېزىلىرىدىن، ئىسسىق ـ ئاتا رايونىنىڭ نوۋو پوكروۋكا يېزىسى قاتارلىق جايلاردىن بولۇپ 86 ئادەم قاتناشتى.

ژىغىن كۆپچىلىكنىڭ ئىلتىماسى بىلەن، ئۇيغۇرستان ئازاتلىق تەشكىلاتىنىڭ ئاساسچىسى هاشىر ۋاھىدىنىڭ ۋاپات بولغانلىقىغا بىر ژىل تولۇش مۇناسىۋىتى ۋە 1997ـ ژىلى غۇلجا ـ فېۋرال ۋەقەسىدە قۇربان بولغان ياشلىرىمىزنىڭ روھىغا ئاتاپ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش بىلەن باشلاندى. ئاندىن گېزىتنىڭ باش رېداكتورى مۇزەپپەرخان قۇربان ژىغىنغا كەلگەن جامائەتچىلىك ئالدىدا 1998ـ ژىللىق گېزىت خىزمىتىدىن ھېساۋات بەردى. ئۇ ئۆز دوكلادىدا ئۆتكەن بىر ژىل داۋامىدا گېزىت خىزمىتىدە مەلۇم ئىلگىرىلەشلەر بولغانلىقى، گېزىت سۈپىتىنىڭ ياخشىلىنىۋاتقانلىقى ھەققىدە توختىلىپ، بۇنىڭغا دەلىل رېتىدە گېزىت مۇشتىرىلىرى تەرىپىدىن كەلگەن كۆپلىگەن ئىنكاسلار، بولۇپمۇ ئىلىمىز ئۇيغۇرستاندىن ۋە چەت ئەللەردىكى مۇھاجىر قېرىنداشلىرىمىزدىن كەلگەن ئىجابىي ئىنكاسلارنى ئاتاپ ئۆتتى. ئۇ شۇنداقلا گېزىت خىزمىتىدىكى كامچىلىقلار توغرىسىدىمۇ توختىلىپ، گېزىتنىڭ مالىيەۋى سەۋەپلەرگە باغلىق، ئايدا ئاران بىر قېتىم چىقىۋاتقانلىقى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەزى ماتېرىياللارنىڭ گېزىت سەھىپىلىرىدىن ئورۇن ئالالمايۋاتقانلىقى ۋە ئۆز ۋاقتىدا گېزىتخانلارغا يەتكۈزۈش ئىمكانىيىتى بولمايۋاتقانلىقىنى تەكىتلەپ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ مەسىلىلەرنى كەڭ خەلق ئاممىسىغا تايىنىپ، تەدرىجى ھەل قىلىش جەھەتلىرىنى ئويلىشىش لازىملىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى.

ئۇ شۇنداقلا 1998ـ ژىلى «ۋىژدان ئاۋازى»نىڭ سەھىپىلىرىدە يورۇق كۆرگەن ماقالىلار ئىچىدە: قازاقىستان ئۇيغۇرلىرى رېگىئونال‌لىق ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى قەھرىمان غوجامبەردىنىڭ رۇس تىلىدا ئېلان قىلىنغان «خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىنىڭ خ خ ج دىكى مەۋجۇت مەسىلىلەر توغرىسىدا قىسقىچە ھېساۋاتى» ماقالىسى (25ـ مارت)، شەمشىدىن ئابدۇرېھىمنىڭ «ئۇيغۇرستاننىڭ خىتايلاشتۇرۇلۇشى» (30ـ ئاپرېل)، ئۆمەر ئىبراھىمنىڭ «مىللىي مەسىلىنىڭ خىتايچە ھەل قىلىنىشى» (30ـ ئىيۇن)، تەلئەت باقىنىڭ «ئەجداتلار خاتىرىسى» (30ـ سېنتەبىر)، ئامېرىكىدىكى «پۇخرالار ـ خىتاي تەشۋىقاتىغا قارشى» تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى ياك چۈرچۋاردىنىڭ ئاق ش پرېزىدېنتى ب. كلىنتونغا يازغان مۇراجىئىتى (30ـ نويابىر)، ياسىن هاجى ماخمۇتنىڭ «مىللىي ئەنئەنىلىرىمىزنى ساقلاپ قالايلى» (30ـ دېكابىر) قاتارلىق ماقالىلارنىڭ كۆپچىلىك ئىچىدە چوڭ ئىنكاسلار پەيدا قىلغانلىقىنى ئېيتتى.

ئاندىن جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىدىن: ئابلەھەت هاجى، ياسىن هاجى، تۇرسۇن ئىسلام، تەلئەت باقى، ئىبراھىم باسىت، ئۆمەر ئىبراھىم، ياقۇپ هاجى ئەلىيېۋ، ئىمىنتاي ساپايېۋ، ئىبراھىم قاسىم، تىلىۋالدى هاجى، ئىدرىس هاجى، تۇرسۇن هاجى قۇربان، خەيرىنىسا تۇردى، نۇرمۇھەممەت ھەسەن، نىزامىدىن سەمەت، ئابدۇكېرىم هاجى، ئەركىن ھېزىموۋ قاتارلىقلار نۆۋەت بىلەن سۆز ئېلىپ ئۆز پىكىرلىرىنى بايان قىلىشتى. سۆزگە چىققانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كېيىنكى ۋاقىتلاردا بەزى شەخسلەرنىڭ «ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتىنى قىرغىزستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىيەت جەمىيىتى «ئىتتىپاق»نىڭ قول ئاستىغا كىرگۈزۈش ياكى بۇ گېزىت پائالىيىتىنى مەجبۇرى توختىتىپ، ئۇنىڭدا ئىشلەۋاتقان خادىملارنى «ئىتتىپاق» جەمىيىتىنىڭ ئورگىنى بولغان «ئىتتىپاق» گېزىتىنى چىقىرىشقا مەجبۇرلاش، ئەگەر ئۇنىڭغا كۆنمىسە «ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتىنى يېپىۋېتىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا ئەرزە قىلىش توغرىسىدا قىلىۋاتقان ھەرىكەتلىرى ھەققىدە مەسىلە كۆتۈرۈپ، خەلقىمىزنىڭ ئومۇمىي مەنپەئەتلىرىگە زىيانلىق مۇنداق ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى ھەرگىز قوللىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. مەسىلەن، ياسىن هاجىم ئۆز سۆزىدە ئىشەنچلىك دەلىللەر بىلەن «ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتىنى داۋاملىق مۇستەقىل چىقىرىش پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىققان بولسا، بىشكەك شەھەرلىك «دېموكراتىيە» ناملىق ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى يۇرىست تۇرسۇن ئىسلام يۇرىدىك جەھەتتىن بۇ گېزىتنى مۇستەقىل چىقىرىش قانۇنلۇق ئىكەنلىكىنى، ئەكسىچە ئۇنى مەجبۇرى ياپتۇرۇش ياكى باشقا گېزىتكە قوشۇپ، مەجبۇرى ھالدا «ئىتتىپاق» جەمىيىتى قول ئاستىغا بېقىندۇرۇش دۆلەت قانۇنىغا خىلاپ ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى. ئابلەھەت هاجى ئۆز سۆزىدە ژۇقۇرىدىكى پىكىرلەرنى قەتئىي قوللاپ قۇۋەتلەپ، گېزىتنى بۇنىڭدىن كېيىن ئايدا ئىككى قېتىم ياكى ھەپتىلىك گېزىتكە ئايلاندۇرۇش ھەققىدە جىددىي چارىلەر كۆرۈشنى تەۋسىيە قىلدى.

خۇلاسىلاپ ئېيتقاندا، ژىغىن قاتناشچىلىرى تولۇغى بىلەن «ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتىنى داۋاملىق مۇستەقىل چىقىرىش مەخسەتكە مۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، بۇ توغرىسىدا قارار قوبۇل قىلدى.

ژىغىن ئاخىرىدا تەھرىرات تەرىپىدىن گېزىتكە ماددىي ياردەم بەرگەن ۋەتەنداشلارغا تەشەككۈرنامىلار ۋە مۇشتىرى توپلاش، گېزىت تارقىتىش ئىشلىرىغا كۈچ چىقىرىپ كېلىۋاتقان گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەر ياردەمچىلىرىگە خاتىرە ـ سوۋغىلار تەقدىم قىلىندى.

ئۆز مۇخبىرىمىز

بىزنىڭ خاتالىقلىرىمىزنى ئەۋلاتلار تەكرارلىماس

هەر ژىلى 1944ـ ژىلدىكى شەرقىي توركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنى خاتىرلەپ، ئۇنىڭ قاتناشقۇچىلىرىنى ئەسلەپ ئۆتۈش هەر بىرىمىزنىڭ ئىنسانىي بۇرچىدۇر. ئۇ ژىللارنىڭ شاهدلىرى ئارىمىزدا بارغانسىرى ئاز قېلىۋاتىدۇ. مۇندىن 4 ژىل بۇرۇن شەهرىمىز قارا بالتىدا ئىنقىلاپنىڭ 50 ژىللىغىنى خاتىرلەپ ئۆتكىنىمىزدە 18 كىشىنى تەبرىكلىگەن ئىدۇق. مانا قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۇلارنىڭ يەتتە سەككىزىدىن ئايرىلىپتىمىز. بۇ ئەهۋال ئارىمىزدا ژۈرگەن ئاكىلارنى تېخىمۇ ئىززەتلەپ، ئۇلارنىڭ هايات يولىنى ياش ئەۋلاتقا تونۇشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ژۈكلەيدۇ. شۇ تۈپەيلى يۇرتىمىزنىڭ هۆرمەتلىك ئاق ساقاللىرى شەهرىمىزدە ئۇ ئا ت نى بىرىنچىلەردىن بولۇپ قۇرغان ۋە ئۇنىڭ ئاكتىۋ ئەزالىرى ئۆتموشتە قىلغان خىزمەتلىرىنى زادىلا دالۋا قىلمايدىغان ئىنتايىن كەمتار ئاكىلاردىن ئىككىسى بىلەن سۆزلەشتىم.

غازى ئاكا ئىسمائىلوۋ 1926ـ ژىلى غۇلجا ئايدۇڭدە دېهقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە گىمنازىيەنى تۈگۈتۈپ ئاۋۋال خودايار يۈزىدە، كېيىن ئايدۇڭ مەكتىۋىدە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىدا ئىنقىلاپ پارتلاپ غۇلجىدا شەرقىي توركىستان هۆكۈمىتى قۇرۇلدى. 1945ـ ژىلى 13ـ يانۋار كۈنى سەهەردە غۇلجا لەڭگىڭ ۋە هەرەمباغلارغا قېچىپ كىرىۋالغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى سۈرۈپ چىقىرىش ئۈچۈن شىددەتلىك هۇجۇم باشلىنىدۇ. «مەن ئۇ جەڭلەردە پارتىزانلار قاتارىدا قاتناشقان، ـ دەپ ئەسلەيدۇ غازى ئاكا. ـ بىزدە 10، 15 كىشىدە بىر مىلتىق بولۇپ، قالغانلىرىمىز كالتەك ـ توقماقلار بىلەن قوراللانغان ئىدۇق. مىللىي جەڭچىلىرىمىز بىلەن چىش تىرنىغىچە قوراللانغان خىتايلارنى يامغۇردەك يېغىۋاتقان پۇلېميوت ئوقلىرىغا قارىماستىن. ئۇرا! ئاللاهۇ ئەكبەر! سادالىرى ئاستىدا ئاستىدا كوچىمۇ ـ كوچا قوغلاپ سۈرۈپ چىقىرىپ كەچقۇرۇنلىغى ئۇلارنىڭ ئەل خىرقى ئۇگىسى لەڭگىڭ بۇدخانىسىغا بېسىپ كىردۇق. جېنىدىن ئۈمۈتىنى ئۈزگەن خىتاي ۋەهشىلىرى ئۆز بالا ـ چاقىلىرىنى نەيزە تىقىپ ئۆلتۈرۈپ، خەلقىمىزنى بۇلاپ ـ تالاپ تاپقان تاغار ـ تاغار پۇللىرىنى كۆيدۈرۈشىۋاتقانىكەن. ئۇلارنى ئەسىرگە ئېلىپ قايتتۇق.

هەرەمباغدا قىسقا مۇددەتلىك كۇرسىدا ئوقۇپ مىناميوت ئاۋۇدچىگى بولۇپ چىققان غازى يېڭى تەشكىللەنگەن زاپاس پولك (كېيىن ئازات نىشانلىق ئىككىنچى پولك) تەركىۋىدە جىڭ، باجاگىخودىكى قانلىق جەڭلەرگە قاتنىشىپ شىخو، يەنىسخەيلەرگە بېرىپ توختايدۇ. بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن پولك غۇلجىغا قايتۇرۇلۇپ پىيادا ژۈرۈش بىلەن 17 كۈندە غۇلجىغا يېتىپ كېلىدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇ غۇلجا ئاتېرودرومىدا هەربىي خوجىلىق بۆلۈم، تەمىنات بۆلۈم، ئەسكەر قوبۇل قىلىش بۆلۈملىرىدە ئىشلەپ مىللىي ئارمىيە پودپورۇچىگى ئۇنۋانىدا 1950ـ ژىلى ئۇرۇمچىگە سىياسىي كۇرسقا ئەۋەتىلدى. 51ـ ژىلى كۇرسنى تۈگۈتۈپ ئاقسۇدىكى 37ـ ئاتلىق پولكقا سىياسىي بۆلۈم باشلىغى بولۇپ تايىنلىنىدۇ. خىتاي ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ 6ـ كورپۇسى تەركىۋىگە كىرگۈزىلگەن ئىمنوۋ قوماندانلىغىدىكى دىۋىزىيەنىڭ ئۈچ پولكى قەشقەر، ئاقسۇلارغا جايلاشقان ئىدى. بۇ مىللىي قوشۇنلار بوز يەر ئېچىش، ئۆستەڭ قېزىش، هەر كۈنى كەچتە «سىياسىي ئۆگۈنۈش» بىلەن شۇغۇللىنىپ بارا ـ بارا دېهقان قوشۇنىغا ئايلاندى. «پولك كوماندىرى مىللىي بولسىمۇ كومىسسارى خىتاي، شتاب باشلىغى خىتاي. سىياسىي بۆلۈم باشلىغى مەن بولغان بىلەن سىياسىي بۆلۈم تەركىۋىدىكى بۆلۈمچىلەرنىڭ باشلىقلىرىنىڭ هەممىسىلا خىتايلار ئىدى. شۇنداقلا ئىچكىرىدىن ئارقا ـ ئارقىدىن ئۈزۈلمەي چىقىۋاتقان ئىنىستروكتورلار، تەرجىمانلار ۋە ئۇلارنىڭ خوتۇن ـ باللىرى، تۇققانلىرى بولۇپ كۆپىيىۋەردى. مىللىي ئوفىتسېر جەڭچىلەر بولسا، «كەسىپ ئالماشتۇرۇش، ئۆيگە قايتۇرۇش» دېگەن باهانىلار بىلەن قىسقىراپ ئىككى ژىلدىن كېيىن قەشقەردە بىرلا پولك قالدۇق. ئاقىۋەت ياخشى بولمايدىغانلىغىغا كۆزۈم يېتىپ 1955ـ ژىلى ئائىلەم بىلەن سوۋېتكە چىقىپ كەتتۇق» ـ دەپ هەسرەت بىلەن سۆزىنى ئاياقلاشتۇردى غازى ئاكا. ئۇ بۇ ياققا كېلىپ، قارا بالتىدىكى «ئىلىنىچ» نامىدىكى كولخوزغا ئورۇنلىشىپ، ئاددىي دېهقان بولۇپ ئىشلەپ 1986ـ ژىلى پېنسىيەگە چىقتى. هازىر كۆپلىگەن بالا ۋە نەۋرىلىرى ئىززىتىدە خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بولسىمۇ، ۋەتەن هەسرىتىدە كۆيۈپ ئۆتمەكتە.

ئىككىنچى سۆهبەتدىشىم ئوسمان هاجى ئاكا قاسىموۋ بولۇپ، ئۇنىڭ هايات يولى تېخىمۇ مۇرەككەپ ئىكەن. ئۇ ئالمۇتىدا تۇغۇلغان بولسىمۇ، 3 ياش ۋاقتىدا ئائىلىسى غۇلجىغا كۆچۈپ بېرىپ دۆڭمەهەللىگە ئورۇنلىشىدۇ. ئۇ غۇلجىدا 6ـ سىنىپنى تۈگەتكەن ژىلى مىللىي ئىنقىلاپ باشلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ ئۆز تەڭتۇشلىرى بىلەن پىدائىي بولۇپ يېزىلىدۇ. 1945ـ ژىلى فېۋرال ئېيىدا پىدائىلار ئىچىدىن بىر قىسىم ياشلارنى تاللاپ ساي بويىدا ئېچىلغان داۋالاش سانىتارلىق كۇرسىغا ئەۋەتىدۇ. ئالتە ئايلىق كۇرسنى تۈگەتكەنلەرنى هەربىي تەلىم ـ تەربىيەدىن ئۆتكۈزۈپ، پراپورشىك ئۇنۋانىنى بەرگەن ياشلاردىن ئوسمانجان، مەهەممەدى، ئۆمەرنىياز قاتارلىق ئۈچىنى توققۇزتارا مىرزا قازاق ئاتلىق پولكىغا سانچاستقا ئەۋەتىدۇ. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ئوسمان ئاكىنىڭ هەربىي يولى باشلىنىپ كەتتى. ئۇ پولكنىڭ ئالدىنقى سەپ قىسىملىرى بىلەن ئىلقا، سۆيتاي داۋىنى ئارقىلىق باجاگىخو، جىڭلارغا چۈشۈپ، قالغان قاچقان خىتاي ئەسكەرلىرىنى يوقۇتۇپ شىخوغا بارىدۇ. بۇ ۋاقىتتا مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى شىخو ئۈچۈن قاتتىق جەڭلەرنى قىلىۋاتاتتى. پولك ئۇلارغا كېلىپ قوشۇلىدۇ. شىخو ئازات بولغاندىن كېيىن شىخەنزىگە بېرىپ ئورۇنلىشىدۇ. مانا شۇ ماناس بويىدا مىللىي ئارمىيەمىز بۇيرۇق كۈتۈپ توختاپ قالغان ئىدى. پولكنىڭ بىر دىۋىزىئونى شىخەنزىنىڭ ژۇقۇرىسىدىكى تاغ ئىچىدە ئىدى. هەر قېتىم ئۇلارغا بېرىش ئۈچۈن ماناس بويىغا ـ سايغا چۈشۈپ تاغ قىرىنى ئايلىنىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. دەريانىڭ ئۇ قىرىدىكى خىتايلار بىلەن قاتتىق ئوت ئېچىپ جەڭ قىلىپ ئۆتەتتى. بىر قېتىم شۇ يەردىن ئۆتۈۋاتقىنىدا يامپىشىدىن ئوق تېگىپ يارىدار بولىدۇ. بىتىمدىن كېيىن پولك ساۋەن گارنىزونىغا بېرىپ ئورۇنلاشتى. «1950ـ ژىلدىن 53ـ ژىلغىچە غۇلجا تىببىي مەكتەپنى ئوقۇپ پوتىرىپ فېلدشېرلىق دىپلومنى ئالدىم. ۋە ئىلقا چارۋۇ باتاليونىغا سانچاست باشلىغى بولۇپ ئەۋەتىلدىم. بۇ ۋاقىتتا بۇ باتاليوننى ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيە قارمىغىدىكى 4ـ دىۋىزىيەگە ئۆتكۈزۈۋەتكەن ئىكەن. 1958ـ ژىلى «ئىستىل تۈزۈتۈش» باشلانغاندا كۆرەش ئوبيېكتى بولدۇم. بىر نەچچە ئاي «يەرلىك مىللەتچى»، «ئۆگچى» دەپ كۆرەش قىلىپ 1959ـ ژىلى فېۋرالدا 4ـ دىۋىزىيە تۈرمىسىگە تاشلاندىم. 6 ئاي قولۇمدا كويزا، پۇتۇمدا كىشەن يالغۇز قاماقتا ياتتىم، ـ دەپ سۆهبىتىمىزنى داۋاملاشتۇردى ئوسمانجان ئاكا. ـ ئەندى «مىللەتچى» «ئۆگچى» دېگەن ئەيپلەر بۇ ياقتا قېلىپ «مىللىي ئىنقىلاپتا قانچە خىتاي ئۆلتەردىڭ؟» دەپ قىينىدى. باتاليونغا ئىچكىرىدىن كۆپلەپ خىتايلار كېلىشقا باشلىغان ئىدى. شۇلاردىن بىر ـ ئىككىسى گۆشنى جىق يەۋېلىپ ئىچى سۈرۈگى ئاغرىغى بىلەن ئاغرىغان ئىدى. ئۇلارنى مەن دەرهال گوسپىتالغا يوللىغان بولسامۇ، ئۇ يەردە ئۆلگەن ئىكەن. شۇلارنى سەن ئۆلتەردىڭ دېگەن تۆهمەتلەرنى تېگىشتى. ئىككى ژىللىق تۈرمە ئازاۋىدىن كېيىن 6 ژىلغا كېسىپ توقۇزتارا لاۋگەيدۈيگە ئەۋەتتى. ئايالىم ۋۇگرەپ ژۈرۈپ سوۋېتكە كېتىش رەسمىيىتىنى ئۆتەپ 1962ـ ژىلى تۈرمىدىن بوشىنىپ بۇ ياققا قايتىپ چىقتۇق» ـ دەپ سەرگۈزەشتىنى يەكۈنلىدى.

جامبۇل ئوبلوسىدىكى ئامانگېلدى نامىدىكى كولخوزدا 4 ژىل فېلدشېر ـ ئاكوشېرلىق پۇنكىتىنىڭ باشلىغى بولۇپ ئىشلىگەندىن كېيىن قارا بالتىغا كۆچۈپ كېلىپ قۇرۇلۇشلاردا، ئاش ـ تاماق ئورۇنلىرىدا ئىشلەپ 4 ئوغۇل، بىر قىزنى چوڭ قىلىپ 1997ـ ژىلى پېنسىيەگە چىققان ئوسمان هاجىم نەۋرىلىرى بىلەن بەختلىك ياشىماقتا.

ـ شۇ ئۇزۇن ژىللىق مۇرەككەپ هاياتىڭىزدىن چىقارغان خۇلاسىڭىز قانداق، ـ دېگەن سوئالىمغا ئۇ ئويلىنىپ بىر پەس تۇردىدە:

ـ بىز ئۇيغۇرلار بەك گول، ساددە خەلق ئىكەنمىز. تارىخىمىزدا نەچچە يۈز قېتىم قانلىق كۆرەشلەرنى قىلساقمۇ ئۇگايلا بىرلىرىگە ئىشىنىپ كېتىپ، تەقدىرىمىزنى باشقىلارنىڭ قولىغا ئۆتكۈزۈپ قويىدىكەنمىز. مىللىي ئىنقىلاپنى قۇرۇق قول دېگىدەك باشلاپ، ئۈرۈمچى بوسۇغىسىغا بارغان 30 مىڭغا يېقىن مۇنتىزىم ئارمىيەگە ئېگە بولۇپ تۇرۇپ بىتىمگە قول قويدۇق. بوپتۇ، ئۇنىغۇ كۈچلۈك سىرتقى قوللار مەجبۇر قىلدى دەيلۇق، خىتايلار كېلىپ هەر تۈرلۈك «هەرىكەتلەرنى» قوزغاپ، ئارمىيەمىزنى يوقىتىشقا باشلىسا، ئاتاغلىق كىشىلىرىمىزنى «ئەكسىل ئىنقىلاپچى» دەپ هەر خىل بوهتانلار بىلەن يوق قىلسا، سۆكۈت ساقلاپ، ياكى ئۇلارنىڭ نەيرەڭلىرىگە ئويناپ، ئۇنىڭغا يول قويدۇق. ئەلۋەتتە بۇ خاتالىقلارنى ئەۋلاتلار تەكرارلىماس. بىراق هازىرمۇ دۈشمەنلىرىمىزنىڭ هىيلە ـ مىكىرلىرىنى چۈشەنمەستىن بىر ـ بىرىمىزنى كۆچلاپ، ئىنقىلاۋىي روهتىكى ئادەملەرگە پىتنە ـ پاسات تۆهمەتلىرىنى قىلىۋاتقانلارنى كۆرۈپ غەزىۋىم قاينايدۇ...» ـ دەپ سۆزىنى ئاياقلاشتۇردى ئوسمانجان هاجى ئاكا.

تەلئەت باقى

ЧОЛПАНЛАР ШӘҖӘРИСИ

СЕҺИР ПӘРИСИ

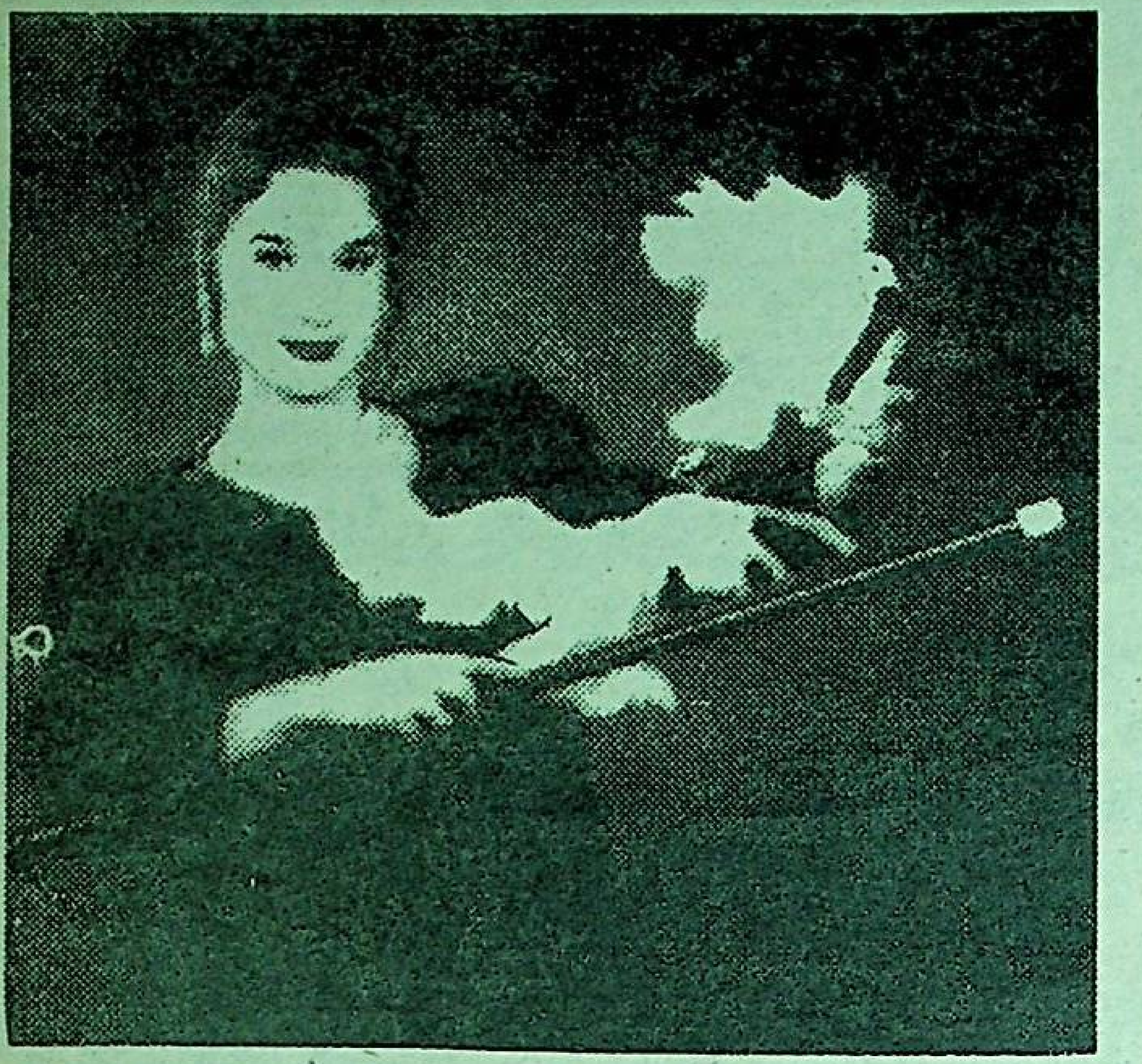

Әҗайип жуқури маһарәткә егә бу циркчи - сеһиргәр қиз 1997-жили Американиң Нью-Йорк шәһиридә өткүзүлгән 69-нөвәтлик Хәлиқ ара сеһиргәрлик саһасидики есил номерлар мусабиқисида өзиниң қалтис нәтиҗиси билән уйғур хәлқини, уйғур сәнъитини дунияға техиму тонутти.

30 нәччә дөләттин кәлгән сирлиқ кәсип әһли, миңлиған тамашибин билән лиқ толған зал. Учисиға Хотәң әтлисидин яришимлиқ узун көйнәк, бешиға чирайлиқ чимән допа кийгән җәзбидар уйғур қизи Рошәнгүл Әбәйдулла өткүр көзлирини йерим жумған һалда Тәңридин өзигә күч-қувәт, ғәйрәт-җасарәт ата қилинишини тиләп, аста шивирлимақта. Униң йенида шу тапта униңға илһам беридиған нә бирәр вәтәндаш кәсипдиши, нә бирәр тонуш чирай йоқ еди. Хитайниң дөләт байриғи қешида пәқәт бир қиз - чимән допилиқ бир уйғур қизи, униң һәмрайи 12 қап рәңлик қарта. Америка асминида туюқсиз чақни-ған бу юлтуз кишиниң жүрәк тарини чекидиған уйғур музикиси садаси ичидә яп-йешил сәһнә кийими кийгән рәңдар тозғақ ләрзан уйғур уссули билән сәһнидә пәйда болди. Адәм парчилаш үскүнилирини иштирип, кәптәр қондиридиған таяқларни елип, җиддий сәһнигә чиқидиған сеһиргәрләр бу "уссулчи қиз"ға қарап әҗәпләнди. Һәйранлиққа толған көзләр тозғактәк учуп чүшиватқан картиларға қарап үлгирәлмиди. Бу қиз уссул ойнаватамду, яки вуҗудидин қарта чиқириватамду?! Әйнәктәк кәң сәһнә бирдәмдила қартиқа тошуп кәтти. Тиңирқап қалған тамашибинлар есини жиққичә, оң қолини қарта булиғи-атәш көксиғә қоюп иллиқ салам қилған уйғур қизи Рошәнгүл сәһнидин айрилди. Гүлдарас алқиш садалири, һаяҗанлиқ қиқас чоқанлар Рошәнгүл Әбәйдуллани сәһнигә үч қетим елип чиқти. Хәлиқ ара сеһиргәрләр җәмийитиниң рәиси Бир. Биргроам әпәнди Рошәнгүлгә әң алий мукапат буюмини, униң дунийдики әң мәшһур он сеһиргәр артистниң йәттинчиси болғанлиғи тоғрисидики гуванамини бәргәндә, қәдими иппәк йоли, Тәңри тегиниң гүл-гүлистанлиқ етәклири зил-зилигә кәлди. У бизниң қизимиз, уйғур хәлқиниң қизи. У мошу зиминда туғулған, мошу зиминда өскән, у өзиниң җапалиқ әҗри, өчмәс тарихий төһписи арқилиқ ана зиминниң чәксиз иллиқ меһри-шәпқитигә җавап қайтурди. Жутимизни, Хәлқимизни, сәнъитимизни, маһаритимизни дунияға тонутти.

1967-жили уйғур мәдәнийитиниң алтун бөшиги Қәшқәрдә омақ бир қиз дунияға кәлди. Түмән дәриясиниң әлвәк сүйини ичип, мунбәт тупрақ, қучиғида өсүватқан 8 яшлиқ Рошәнгүл 1976-жили Шинҗаң-Уйғур автоном районлуқ цирк өмигигә таллап елип келингән...

Рошәнгүл Әбәйдулла өз кәспидә қазанған зор нәтиҗә, шан шөһрити билән 1991-жили "Дөләтлик 1-дәриҗилик артист" кәспи унваниға, 1991-жили 5-айда, Вухәндә өткүзүлгән мәмликәтлик 3-нөвәтлик цирк мусабиқисиниң әң алий мукапати - "Алтун шир" мукапатиға, мәмликәт бойичә "Алаһидә сеһиргәрлик мукапати"ға вә шундин кейин илгири кейин болуп ШУАР Хәлиқ һөкүмити тәрипидин "Мунәввәр кәспий-техника хадими", ШУАР бойичә "Илғар хизмәтчи" дегән шәрәпләргә, "Шинҗаңни ечиш-гүлләндүрүш медали"ға, "Гәвдилик төһписи бар яш, оттура яш мутәхәссис" дегән намға, "1-май әмгәк медали"ға, Дөләт Кеңишиниң алаһидә тәминатиға еришти. У өзиниң адәмни таң қалдуридиған қарта учуруш маһаритини мәмликәт ичидила әмәс, Ливия, Греция, Польша, Мальта, Югославия, сабиқ Совет Иттипақиниң җумһурийәтлири, Япония, Тайланд, Малайзия қатарлиқ дөләтләрдиму кәйни-кәйнидин көрситип уйғур сеһиргәрлик сәнъитиниң бу өзгичә һәм йеңи шәкли арқилиқ дуния җамаәтчилигиниң қәлб алимигә әқил-парасәтлик, сәнъәт хумар, иҗадкар уйғур хәлқиниң жиқилмас образини тиклиди.

"Шинҗаң мәдәнийити" журнилидин елинди.

پىكىر ۋە مۇلاھىزىلەر

گېزىت ھەققىدە كۆز قاراشلىرىم

مەن. مېھرىبان ۋە رەھىمدىل ئاللاھنىڭ نامى بىلەن سۆزىمنى گېزىتتىن باشلاپ. گېزىت ھەققىدە ئۆزەمنىڭ ئويلىغان بەزى بىر شەخسى ئويلىرىمنى. كۆز قاراشلىرىمنى. مۇلاھىزىلىرىمنى پىكىر تەرىقىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتمەكچىمەن. مابادا پىكىرلىرىمدە كامچىلىق. خاتالىقلار بولسا ھۆرمەتلىك گېزىتخانىلارنىڭ ئەپۇ ئېيتىشلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمەن. بىنۇقسان ۋە يېڭىلمەس پەقەت ياراتقۇچى ئاللاھتۇر!

گېزىت مەتبۇئاتلارنىڭ ئىچىدە دۇنيادا ئەڭ كۆپ تىراژلار بىلەن تارقىلىدىغان. ئادەملەر ئىچىگە چاپسان تاراپ. چاپسان يېتىدىغان ۋاقىتلىق مەتبۇئات ھېساپلىنىدۇ. دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدە گېزىتكە بولغان تەلەپ ۋە ئېھتىياج بەكمۇ ژۇقۇرى. تارىختىن بۇيان ھەر قانداق بىر تەشكىلات ئۆزىنىڭ پائالىيەتلىرىنى گېزىتتىن باشلاپ ئېلىپ بارغان. دۇنيادىكى ئەڭ مەشھۇر يازغۇچى شائىرلارنىڭ. ئەدىپلەرنىڭ دەسلەپكى ئىجادى مەكتىۋى گېزىت بولغان. گېزىت بوسۇغىسىنى ئاتلاپ ئۆتمىگەن يازغۇچى شائىرلار ئاز بولسا كېرەك. جاھانغا مەشھۇر قىرغىزستان خەلق يازغۇچىسى چىڭگىز ئايتماتوۋ موسكۋادىكى «ماكسىم گوركىي» نامىدىكى تىل ـ ئەدەبىيات ئۇنىۋېرسىتېتىنى تۈگىتىپ «ئىزۋېستىيا» گېزىتىدە مۇخبىر بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇنىڭ دەسلەپكى ھېكايىلىرى ئەنە شۇ گېزىتتە يورۇق كۆرگەن. ئىبراھىم مۇتىئى. ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرگە ئوخشاش ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىم. يازغۇچىلىرى بىر زامانلاردا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرستاندا «ئالتاي». «ئەرك» گېزىتلىرىنى چىقىرىپ. ئۆز ئالدىغا سىياسىي پائالىيەتلەر ئېلىپ بارغان. تالانتلىق شائىرىمىز ل. مۇتەللىپ ئاقسۇدا ۋىلايەتلىك «ئاقسۇ گېزىتىدە» ئىشلەپ ژۈرۈپ «جەنۇپ شامىلى» ناملىق مەخسۇس ئەدەبىيات بېتى ئاچقان. ئوتتۇرا ئاسىيادە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ۋاقتىدا يېگانە گېزىتلىرى بولغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھايات» ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۇيغۇر يازغۇچى شائىرلىرىنىڭ بىردىن ـ بىر ھەم ژۇرنالىستىكا ھەم بەدىئىي ئىجادىيەت مەكتىۋى بولۇپ قالغان. بۇ مەكتەپ ئۇزۇندىن بۇيان ئۇلارنىڭ دايىملىق ۋە تۇراقلىق لا ـ باراتورىيەسىگە ئايلىنىپ كەتكەن. مەزكۇر گېزىتلەردىن ئۇچۇم بولۇپ بەدىئىي ئەدەبىيات ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلغان يازغۇچى شائىرلار ئاز ئەمەس. مېنىڭ ئەسلى ساۋادىم گېزىتتە چىقىپ، ئانا تىلىم گېزىتتە قېلىپلاشقان. ئاڭلىق ھاياتىم گېزىتتە باشلانغان. ۋەتەننى، مىللەتنى چىن دىلدىن سۆيۈشنى، دوست كىم، دۈشمەن كىم ئاجرىتىشنى، دۈشمەنگە نەپرەت بىلەن قاراشنى ماڭا گېزىت ئۆگەتكەن. گېزىت ھاياتقا كۆزۈمنى ئاچقان. قىسقىسى، گېزىتخاندا ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرگە ئوخشاش ھەقىقى ۋەتەنپەرۋەر، مىللەتپەرۋەر بۈيۈك ئىنسان قولىدا تەربىيەلەنگەن مەن. بۇنىڭ ئۈچۈن مەرھۇم ئۆتكۈر ئەپەندىمدىن ئىككى دۇنيا مىننەتدارمەن. شۇڭلاشقا گېزىتنى چىن دىلىمدىن سۆيىمەن ۋە گېزىتتە ئىشلىگۈچىلەرنى بەك ھۆرمەتلەيمەن.

گېزىت. ھەممىگە مەلۇم بولغىنىدەك. ئالەمدە بولۇۋاتقان كۈندىلىك ۋاقىئەلەرنى. ھاياتتىكى يېڭىلىقلارنى تېز يەتكۈزۈپ. ئادەملەر ئېڭىغا چاپسان تەسىر ئەتكۈچى. ئىنساننىڭ مەنىۋىي دۇنياسىنى ئۆزگەرتىپ. يېتىلدۈرگۈچى. قاراڭغۇ دىلغا مەرىپەت چىرىغىنى ياققۇچى، ئەڭ ئۆتكۈر، ھازىر جاۋاپ تەشۋىقات قورالىنىڭ بىرسى.

شۇڭلاشقا سىز ئادەتتە ئىشتىن ھېرىپ ـ ئېچىپ ئۆيىڭىزگە كەلگىنىڭىزدە، ھېچ نىمىگە قارىماستىن. ئالدى بىلەن پوچتىچى تاشلاپ كەتكەن گېزىتنى قولىڭىزغا ئالىسىز. بەتلىرىگە نەزەر تاشلاپ. بىر قۇر ئوقۇپ چىقىپ ئۆزىڭىزنى بىر ئاز ئارام ئالغاندەك يەڭگىل ھېس قىلىسىز. ئاندىن ئايالىڭىز دەستىرخانغا كەلتۈرگەن تائامغا قارايسىز. ياكى ئۇنىڭ ئەكسىچە تائامدىن كېيىن گېزىت ئوقۇپ ئارام ئالىسىز. بۇ گېزىت ئوقۇپ ئادەتلەنگەن ئائىلىدە بولۇپ تۇرىدىغان ئادەتتىكى ھالەت. گېزىت ئوقۇپ ئۆگەنگەن ئادەم. گېزىتسىز ئۆزىنى قانداقتۇر مۇھىم بىر نەرسىسىنى يوقۇتۇپ قويغاندەك بىئارام ھېس قىلىدۇ.

گېزىتلەرنىڭ تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ. دۆلەت خىراجىتى بىلەن چىقىۋاتقان پارتىيە ياكى تەشكىلاتلارنىڭ نەشر ئەپكارى خۇسۇسى گېزىتلەر ۋە باشقىلار...

بىشكېكتە ئۇيغۇر تىلىدا «ئىتتىپاق». «ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتلىرى چىقىدۇ. ھەر ئىككى گېزىتنىڭ ئۆزىگە خاس پەيدا بولۇش تارىخى بار. «ئىتتىپاق» گېزىتى ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي مەركىزى «ئىتتىپاق» جەمىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن مەيدانغا كەلگەن بولسا. «ۋىژدان ئاۋازى» مۇستەقىل قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە جەمىيەتنىڭ بارلىق تارماقلىرى بويىچە خۇسۇسلاشتۇرۇش ھەرىكىتى باشلانغاندا خۇسۇسى گېزىت بولۇپ مەيدانغا چىقتى. دېمەك. «ۋىژدان ئاۋازى» دۆلەتنىڭ پۈتۈن مەملىكەت ئەھمىيىتىگە ئىگە، ئىسلاھات سىياسىتىگە ماسلاشقان ھالدا پەيدا بولدى. دۆلەتنىڭ قانۇن ئورنى گېزىتنى رەسمى ئېتىراپ قىلىپ ئەنگە ئالدى.

دېمەك، ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇيغۇرلىرىنىڭ تارىخىدا بىرىنچى قېتىم ئەركىن گېزىت پەيدا بولۇپ، مىللەت بىلەن دىدارلاشتى. گېزىت چىقىشقا باشلىغاندىن تارتىپ، تا بۈگۈنگىچە ئۆز سەھىپىلىرىدە ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ قايغۇ ھەسرەتلىرىنى، مىللەتنىڭ چېكىۋاتقان ئازاپ ئوقۇبەتلىرىنى. قەھرىمان ئوغۇل ـ قىزلىرىمىزنىڭ، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقى. ئازاتلىقى، مىللەتنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش ھوقۇقى، ئەركىنلىكى ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ۋەتەنپەرۋەرلىك، قەھرىمانلىق كۈرەشلىرىنى ئۆزمەستىن يورۇتۇپ تۇردى. بولۇپمۇ، 1997 ـ ژىلى ئۈرۈمچى، غۇلجا شەھەرلىرىدە قوزغالغان خىتاي مەمۇرلىرىنىڭ زۇلۇمىغا قارشى نارازىلىقلار. بۇنىڭغا قارشى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ قوللانغان ۋەھشىلىكلىرىنى پاش قىلىپ، كەڭ جامائەتچىلىككە ئاڭلاتتى. جامائەتچىلىكنى ئويغۇتۇپ. خىتاي ئەلچىخانىسى ئالدىدا نارازىلىق نامايىشلىرىنى ئۆتكەزدى.

شۇنداق قىلىپ «ۋىژدان ئاۋازى» خۇسۇسلاشقان ئەركىن گېزىت بولۇش بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتەن داۋاسىنى قىلىدىغان سىياسىي مۇنبىرىگە ئايلىنىپ قالدى. گېزىت ئۆزىنىڭ ئاكتىپ سىياسىي پائالىيەتلىرى ئارقىلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن ھىمايىسىگە. قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشىگە ئىگە بولدى. گېزىتنى ئالقىشلاپ جاي ـ جايلاردىن، ھەتتا چەت ئەللەردىكى ۋەتەنداشلاردىن تەبرىك خەتلەر كەلدى. ھازىر قىرغىزستان رادىئوسىنىڭ ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بۆلۈمى «ۋىژدان ئاۋازى»دىن بەزى خەۋەر ـ ماقالىلارنى ئېلىپ ئېفىردا ئاڭلاتماقتا.

گېزىت چىقىرىشنىڭ، گېزىتتە ئىشلەشنىڭ قانچىلىك قىيىن ئىكەنلىكىنى پەقەت گېزىتتە ئىشلىگەن ئادەمنىڭ ئۆزى بىلىدۇ. ماتېرىيال ژىغىش. توپلاش، رەتلەش. تەييارلاش. كۆچۈرۈپ چىقىش. تەھرىرلەش. كوررېكتورلۇق. كومپيۇتورلۇق. تەييارلانغان ماتېرىياللارنى بەتلەرگە جايلاشتۇرۇش. بەت ياساش، بەتلەرنى بېزەش قاتارلىق بىر نەچچە جەريانلاردىن ئۆتكەندىن كېيىن. ئاندىن گېزىت تەييار بولىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى نۇرغۇن ئەقلى ـ ئەمگەكنى. تېخنىكىلىق مۇتەخەسسىسلىكنى. بىر جايدا ئولتۇرۇپ. چىداملىق بىلەن ئىشلەشنى. ئىزدىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنى گېزىتخانلار، گېزىتنى سېتىۋالغۇچىلار چۈشەنسە نۇر ئۈستىگە نۇر بولاتتى.

ئۆتمۈشنى بىلمەي، ئۆتمۈش ھەققىدە مەلۇم خۇلاسىگە كەلمەي تۇرۇپ، كېلەچەكنى كۆرگىلى، كېلەچەككە يول ئاچقىلى ۋە كېلەچەككە توغرا يول تاپقىلى بولمايدۇ. مىللەتنىڭ پاجىئەسى شۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. «ئۇيغۇرلار تارىخى كۆمۈلگەن مىللەت». تارىخى كۆمۈلگەن مىللەتنى ھېچ كىم تونۇمايدۇ. بىلمەيدۇ. تارىخى كۆمۈلگەن مىللەت ئۆزلىكىنى بىلىش ئىمكانىيەتلىرىدىن مەھرۇم بولىدۇ. نادانلىق ۋە جاھالەت قوچىقىدىن چىقالمايدۇ...

ئۆزلىرىنى «ئۇلۇق مىللەت»، «ئاكا مىللەت» دەپ ھېساپلاپ كەلگەنلەر، نەق ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىنى كۆمۈپ. بۇياپ. كۆزلىرىگە توپا چېچىپ كەلگەنلەر. ئۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يەرلىرىنى زورلۇق بىلەن بېسىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ بايلىقى ھېساۋىغا ياشاپ. قانلىرىنى سۈلۈكتەك شوراپ كەلدى ۋە كەلمەكتە. خەلقىمىزنىڭ ئەندىلەردىن كۆزلىرى ئېچىلىپ، ئۇلارنى پاش قىلىشقا باشلىدى. چىن دىلىدىن «ۋەتىنىم»، «مىللىتىم» دېگۈچى ۋەتەنپەرۋەر ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ جان دىلى بىلەن، چىن ژۈرەكتىن ئەمەلىي ئىشقا، كۈرەشكە ئۆتكەنلىكى كىشىنى بەك خۇشال قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە مەتبۇئات گېزىت ناھايىتى زور رول ئوينىماقتا. شۇنداق مۇھىم دەۋرى تەقەززاسى مەزكۇردە مەتبۇئاتنى ـ گېزىتنى قىسقارتىش، بىرلەشتۈرۈش ئەقىلدىن ئەمەس. قىيىنچىلىقلار ئۆتىدۇ، ھەممە نەرسە ئورنىغا چۈشىدۇ. پەقەت چىدام سەۋرى كېرەك.

ھاياتنىڭ قىزغىنلىغى بىردە ئادەمنى كولدۇرىدىكەن. بىردە خاپا قىلىدىكەن. بىردە بىزلەيدىكەن. ھەممىگە كۆنۈكۈش كېرەك ئىكەن. بىز شەخسنىڭ كىملىگىنى. بولۇپمۇ بۈگۈنكى ۋە زىيەتتە. ئۇنىڭ مىللەتكە يەتكۈزۈۋاتقان پايدا ـ زىيىنى بىلەن ئۆلچەيمىز. ھەقىقەت شۇنداق قۇدرەتلىككى. ئۇنىڭغا ئىختىيارسىز باش ئەگمەي ئىلاجىڭ يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ. دانا خەلقىمىز «ھەق ئېگىلىدۇ ـ سۇنمايدۇ» دەپ بېكار ئېيتمىغان. ئامما ھەقىقەتنىڭ تەنقىت بىلەن قوش كېزەك ئىكەنلىگىنى ئۇنۇتۇشقا بولمايدۇ.

مەن ژۇقۇردا نامىلىرى زىكىر قىلىنغان ھەر ئىككى گېزىتنىڭ دۇنياغا ئاپىرىدە بولۇشىدا ژۇرنالىست مۇزەپپەرخان قۇربانىنىڭ رولىنى قەيت قىلىپ ئۆتمەكچىمەن. ھەر ئىككى گېزىتتە باش مۇھەررىر سۈپىتىدە ئۇنىڭ نامى قالدى. موشۇنىڭ ئۆزى ھەقىقەت.

ئۇ مەلۇم ئىشلارنى قىلدى. قىرغىزستان ئۇيغۇرلىرى «ئىتتىپاق» جەمىيىتىنىڭ دەسلەپكى قۇرۇلۇشىغا ئاكتىپ يول باشچىلىق قىلىپ، ئۇنىڭ قىرغىزستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىي مەركىزى سۈپىتىدە رەسمى پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا باشتىن ئاخىرىغىچە كۈچ چىقاردى. ھەر ھالدا بۇ بالا بەزى «داڭلىق» ئاكىلىرىمىزغا قارىغاندا ئاز تولا بولسىمۇ خەلقنىڭ غېمىنى يېدى. «تەييارغا ھەييار» بولمىدى. چاپا ـ مۇشەققەتلەردىن قاچماي ماڭدى. چاپتى. بۇ يولدا ئىلھانەتلەرنى ئاڭلىدى. ھاقارەتلەندى. تىل ئېشىتتى. ھەممىگە چىدىدى. ھاقارەتلەرگە سۈكۈت بىلەن جاۋاپ بەردى. «سەن مېنى تىللىدىڭ» دەپ ئۇلار بىلەن ياقىلاشمىدى. مانا بۇ چىن ھەقىقەت. بۇ ھەقىقەت بەزى ئادەملەرنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىغانلىغىنى سېزىپ تۇرۇپتىمەن. قانداق قىلاي. مەن ھەقىقەتنى يېزىشىم كېرەك. دۇنيادا كىشى كۆڭلىنى ئېلىش. كىشى كۆڭلىنى تېپىش ئادەم بالىسىغا ياخشى كورۇنۇشتەك قىيىن سەنئەت يوق ئىكەن. مەن بۇنى يېشىم يەتمىشكە قاراپ كېتىۋاتقاندا سېزىۋاتىمەن.

ھەر ئىككى گېزىت يوقلۇقتىن بارلىققا كەلگەن ئىكەن. بارلىققا كەلتۈرگۈچى ھەققىدە شۇ يەردە توختىتىپ، سۆيۈملۈك شائىرىمىز مەرھۇم ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ خاتىرەمگە يېزىۋالغان بىر كۇپلېت رۇبائىيسىنى كەلتۈرىمەن:

سەن ـ سېنىڭ، «مەن ـ مەن»
لىكىڭگە ھەر بالا كەلسە چىدا.
بەس، سېنىڭ ئىنسانلىقىڭغا
ھېچ ھاقارەت كەلمىسە.
مەن ـ مېنىڭ «مەن ـ مەن»
لىكىمگە ھەر بالا كەلسە چىداي،
رازى مەن ئۆلۈمگىمۇ
ئىنسانلىقىم تاپتالمىسا.

يەنە «ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتىنىڭ پائالىيەتلىرى ھەققىدە سۆزلەيدىكەنمىز، گېزىتنىڭ باش مۇھەررىرىنىڭ ئورۇن باسارى رابىيەم ياقۇپ ھەققىدە قىسقىچە توختۇتۇلۇپ ئۆتمەي بولمايدۇ. رابىيەنىڭ گېزىتتە ئىشلەۋاتقىنىغا ئۇنچە كۆپ ۋاقىت بولمىدى. ئامما ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا قاراپ كۆپ ژىللىق، تەجرىبىلىك ژۇرنالىستىمىكىن دەيسىز. دەر ھەقىقەت شۇنداق. ئۇ ھازىرقى زامان مۇرەككەپ ئەخبارات ۋاسىتىلىرىدىن بولغان كومپيۇتېر سىستېمىسىنى باشقۇرىدۇ. كومپيۇتېر ئارقىلىق گېزىتكە ماتېرىياللارنى تەييارلايدۇ. تىرىشچانلىقىدىن بۇ مۇرەككەپ تېخنىكىلىق قىيىن ئىشنى ناھايىتى چاپسان ئىگەللەپ، تېز ۋە ئوڭاي باشقۇرۇپ كېتەلىدى، ژۈكلەنگەن ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن بىمالال چىقالىدى. ئۇ ئۆزلىگىدىن ئىنگلىز تىلىنى، ئەرەپ ھەرپى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىغىنى ئۆگەندى. «ۋىژدان ئاۋازى»نىڭ 1998 ـ ژىل 31 ـ ئوكتەبىر سانىغا رابىيەنىڭ گېرمانىيەدە تۇرۇشلۇق ۋەتەندىشىمىز ھۆرمەتلىك ئابدۇجېلىل ئەپەندى بىلەن ئېلېكترونلۇق پوچتا ئارقىلىق ئۆتكۈزگەن «ئىنتېرنېت ـ دۇنيا ئۇيغۇر ئەخبارات تورى» ناملىق سۆھبىتى بېسىلغان. سۆھبەت بىز ئۈچۈن ھەم قىزىقارلىق، ھەم يېڭىلىق. قىزىقارلىق دېگىنىم، ئىككى ياش كەسىپداشنىڭ ئېلېكترونلۇق سىستېمىلار ئارقىلىق ئىككى قىتئە ئارىسىدا ئۆتكۈزگەن سۆھبىتى بولسا، يېڭىلىق دېگىنىم. يېۋروپىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا يەنى گېرمانىيەدە شەرقىي تۈركىستان ئىنفورماتسىيون مەركىزىنىڭ قۇرۇلغانلىغى ۋە بۇ مەركەزنىڭ ئىنگلىز، نېمىس، تۈرك، ئۇيغۇر تىللىرىدا ئىنتېرنېتتا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرستاننىڭ دىنى ۋە ئىقتىسادى ئەھۋالى توغرىسىدا دۇنيا جامائەتچىلىكىگە مەلۇمات بېرىۋاتقانلىغى، بىز مەزكۇر سۆھبەت ئارقىلىق شۇنى چۈشەندۇقكى، چەت ئەللەردىكى ۋەتەنداشلىرىمىز ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىغى، مىللەتنىڭ ئازاتلىغى يولىدا چىن دىلى، ۋىژدانى بىلەن قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ جاپالىق ئەمگەك قىلىۋېتىپتۇ.

مەن بارلىق گېزىتخانلار نامىدىن ۋە شەخسەن ئۆز نامىمدىن گېزىتلەردە ئىشلەۋاتقان جاپاكەش قەلەمداشلىرىمىزغا چىن ژۈرەكتىن يېڭى ژىللىق ئەڭ سەمىمى سالاملىرىمنى يوللاپ. ئۇلارنىڭ، 21 ـ ئەسىرنىڭ ھارپىسى 1999 ـ ژىلى تېخىمۇ زور ئىجادى مۇۋەپپەقىيەتلەرگە يېتىشلىرىنى تىلەيمەن.

مانناپ قاسىم
قىرغىزستان. بىشكېك

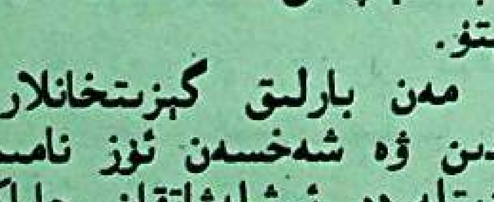

Мюнхен:

ВСЕМИРНАЯ УЙГУРСКАЯ СЕТЬ НОВОСТЕЙ

"Международная Амнистия" - это всемирная организация, способствующая охране прав человека, признанные "Всеобщей Декларацией по правам человека", и других международных норм. В деятельность организации "Международная Амнистия" входит освобождение узников совести; обеспечение политическим узникам беспристрастного и немедленного суда; отменение смертной казни, пыток и других жестоких обращений с заключенными; обеспечение конца политическим убийствам.

"Международная Амнистия" имеет миллионы своих членов и сторонников в 162 странах. "Международная Амнистия" является беспристрастной и независимой от какой-либо страны, политических убеждений и религиозных вероучений организацией. "Международная Амнистия" финансируется в широком масштабе членскими взносами и денежными пожертвованиями со всего мира. Международный Секретариат ее расположен в Лондоне.

УЙГУРЫ, ПРИГОВОРЕННЫЕ К СМЕРТНОЙ КАЗНИ, ПРИЗНАНЫ ОРГАНИЗАЦИЕЙ "МЕЖДУНАРОДНАЯ АМНИСТИЯ" УЗНИКАМИ СОВЕСТИ

По сообщению организации "Международная Амнистия" от 17 января, в минувшем 1998 году в конце октября Народный Суд Илийской префектуры в своем закрытом заседании приговорил Абдусалама Шамшидина, Абдусалама Абдурахмана и других к смертной казни. Они обвиняются в "контрреволюционных" и "вооруженных действиях с целью раскола родины". Среди осужденных были и те, кто был задержан в дни февральских событий 1997 года. О результатах "закрытого суда" родные осужденных остались без ведома.

Несмотря на то, что Абдусалам Шамшидин в январе 1999 года подал апелляционную жалобу в Синьцзянский Высший Суд, он получил отказ по пересмотру приговора.

Организация "Международная Амнистия", признав двух вышеназванных осужденных политическими узниками, начала срочную акцию в их защиту.

Ниже приводятся адреса, куда "Международная Амнистия" призывает всех писать обращения в поддержку двух политических заключенных:

1. Премьер-министру КНР Жу Ронжи:
Premier of the People's Republic of China
ZHU Rongji Zongli
Guowuyuan
9 Xihuangchenggenbeijie
Beijingshi 100032
People's Republic of China
Telexes: 210070 FMPRC CN or 22478 MFERT CN
Telegram: Premier Zhu Rongji, Beijing, China
Salutation: Your Excellency

2. Председателю Всекитайского Высшего суда Шао Ян Юнчану:
President of the Supreme People's Court of the People's Republic of China
XIAO Yang Yuanzhang
Zuigao Renmin Fayuan
27 Dongjiao Min Xiang
Beijingshi 100726
People's Republic of China
Telegram: President of the Supreme People's Court, Beijing, China
Salutation: Dear President

3. Председателю Правительства СУАР Абляту Абдуришиту:
Chairman of the Xinjiang Uighur Autonomous Regional People's Government
ABDULAHAT Abdurixit Zhuxi
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu Renmin Zhengfu
2 Zhongshanlu
Wulumuqishi 830041
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
People's Republic of China
Telegram: Chairman of the Regional People's Government, Wulumuqi, Xinjiang
Uighur Autonomous Region, China
Salutation: Dear Chairman

4. Секретарю Компартии СУАР Ван Лечуаню:
Secretary of the Xinjiang Uighur Autonomous Regional Party Committee
WANG Lequan Shuji
Zhonggong Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
Weiyuanhui
Wulumuqishi
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
People's Republic of China
Telegram: Secretary of the Regional Party Committee, Wulumuqi, Xinjiang
Uighur Autonomous Region, China
Salutation: Dear Secretary

СРОЧНАЯ АКЦИЯ "МЕЖДУНАРОДНОЙ АМНИСТИИ"

26 января 1999 года организация "Международная Амнистия" объявила вторую в этом году срочную акцию по защите уйгуров, притесняемых китайскими властями в Уйгурстане (СУАР).

"Международная Амнистия" взяла под свою защиту Абдушукура Нуруллу и Пархата Моллахуна, которые 16 января 1999 года Илийским народным судом были приговорены к смертной казни по политическим мотивам.

"Международная Амнистия" осудила "закрытый суд", нарушивший все международные нормы по правам человека и призывает всех выступить в защиту вышеназванных ребят.

"Международная Амнистия" просит написать письма *(на любом языке)* с требованиями к китайским властям пересмотреть судебные дела А. Нуруллы, 33 лет, педагога по специальности, и Пархата Моллахуна, 35 лет, педагога, и обеспечения им беспристрастного суда.

Ниже приводим ряд адресов, предлагаемых "Международной Амнистией", куда можно адресовать письма:

1. Премьер-министру КНР Жу Ронжи:
President of the Supreme People's Court of the People's Republic of China
XIAO Yang Yuanzhang
Zuigao Renmin Fayuan
27 Dongjiao Min Xiang
Beijingshi 100726
People's Republic of China
Telegram: President of the Supreme People's Court, Beijing, China
Salutation: Dear President

2. Председателю Правительства СУАР Абляту Абдуришиту:
Chairman of the Xinjiang Uighur Autonomous Regional People's Government
ABDULAHAT Abdurixit Zhuxi
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu Renmin Zhengfu
2 Zhongshanlu
Wulumuqishi 830041
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
People's Republic of China
Telegram: Chairman of the Regional People's Government, Wulumuqi, Xinjiang
Uighur
Autonomous Region, China
Salutation: Dear Chairman

3. Секретарю Компартии СУАР Ван Лечуаню:
Secretary of the Xinjiang Uighur
Autonomous Regional Party Committee
WANG Lequan Shuji
Zhonggong Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
Weiyuanhui
Wulumuqishi
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
People's Republic of China
Telegrams: Secretary of the Regional Party Committee, Wulumuqi, Xinjiang
Uighur
Autonomous
Region, China
Salutation: Dear Secretary

ميۇنخېن:

دۇنيا ئۇيغۇر ئەخبارات تورى

1998- ژىلنىڭ ئاخىرلىرى ئۇيغۇرستاندا يۈز بەرگەن ۋاقىئەلەر

ئابدۇللا پامىر خەۋىرى:

* * *

1998- ژىلى 11- ئاينىڭ باشلىرى ئاقسۇ ۋىلايىتى باي ناھىيەسىدىن 38 كىلومېتىر ژىراقلىقتا جايلاشقان، بىۋاستە ئاۋتونوم رايونلۇق لوگەيگە قاراشلىق چوڭ كۆمۈر كانىدا، تۇيۇقسىز زەھەرلىك گاز چىقىپ كەتكەن. خىتاي ساقچىلىرى كۆمۈر كانىنىڭ ئاستىدا ئىشلەۋاتقان 62 ئادەمنى قۇتقۇزۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، گازنىڭ سىرتقا تارقاپ كېتىشىدىن قورقۇپ، كۆمۈر كانىنىڭ ئىشىكىنى بېكىتىپ تاشلىغان نەتىجىدە ئۇنىڭ ئاستىدىكى 62 ئادەم زەھەرلىنىپ ئۆلگەن.

* * *

1998- ژىلى 11- ئاينىڭ 13- كۈنى قەشقەر ۋىلايىتىدىن تاشقورغانغا كېتىپ بارغان ئاۋتوبۇسنى، تاشقورغان بىلەن بۇلۇڭكۆل ئارىلىغىدىكى بىرىنچى تەكشۈرۈش پونكىتىدا تەكشۈرگەندە، ئاۋتوبۇسنىڭ ئىچىدىكى بىر سومكىدىن 15 تاپانچە چىققان. بۇنى كۆرگەن ساقچىلار ئاۋتوبۇستىكى 15 كىشىنى يېشىندۈرۈپ تەكشۈرۈشكە باشلىغاندا ئىككى كىشى يېنىدىن تاپانچە چىقىرىپ، ھەربىي ۋە ساقچىلارنى ئوققا تۇتقان. نەتىجىدە 5 خىتاي ساقچى بىلەن بىر ئۇيغۇر ساقچى ئۆلگەن. ئوق چىقارغۇچىلارنىڭ ئوقى تۈگىگەندىن كېيىنلا ئۇلار قولغا چۈشۈشكە مەجبۇر بولغان.

بۇ ئىككى بالىنىڭ بىرسى خوتەن ۋىلايىتى، قاراقاش ناھىيەسى ياۋا يېزىسىدىن - ئابدۇللا ھىممىت، يەنە بىرسى - ئاقسۇ ۋىلايىتى كونا شەھەر ناھىيەسى قاراتال يېزىسىدىن - ياسىن قارى. ئۇلار ھازىر ئۈرۈمچى شەھەرلىك 1- تۈرمىدە.

* * *

1998- ژىلى 10- ئاينىڭ 20- كۈنى ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى سوت ژىغىنى ئېچىپ 10 ئۇيغۇر پەرزەندىسگە: «ئەكسىل ئىنقىلاۋىي تەشكىلات گۇرۇپپىسىنى قورغان»، «قانۇنسىز ھەرىكەت قىلغان»، «كورلىدىكى 29- تۆەن ۋاقىئەسىنى پەيدا قىلغان» دېگەن تۆھمەت بىلەن ئۇلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، ھۆكۈمنى ئىجرا قىلغان. بۇلارنىڭ ئىسىملىرى تۆۋەندىكىچە:

1. تۇرسۇن كېرەم، ئەر، يېشى نامەلۇم، كورلا ۋىلايىتى، بۈگۈر ناھىيە قاراباغ يېزىسىدىن؛

2. غۇلام تاش، ئەر، 24 ياش، چەرچەن ناھىيە ۋاششەرى يېزىسىدىن؛

3. سادىق ياسىن، ئەر، 20 ياش. بۈگۈر ناھىيە جومباق يېزىسىدىن؛

4. تۇرسۇن رەۋەيدۇللا، ئەر، 26 ياش، 29- تۆەندىن؛

5. ئاسىم ياقۇپ، ئەر، 40 ياش، 29- تۆەندىن؛

6. رەخمەتۇللا سىدىق، ئەر، 28 ياش، كورلا 30- تۆەندىن؛

7. ھېلىمخان ھەسەن، قىز، 22 ياش، كورلا 30- تۆەندىن؛

8. ھېپىزەم خان، ئايال، يېشى نامەلۇم، قاراشەھەر، دەگزىل يېزىسىدىن؛

9. ئابدۇللاجان سەمەت، يېشى نامەلۇم، كورلا شەھەر، بازار ئىچى 1- ئاھالە كومىتېتىدىن؛

10. ئوردىن سابىر، ئەر، 24 ياش، بۈگۈر ناھىيە بازار ئىچىدىن.

ئاتاغلىق رەسسام مەرۋايىت ھاپىز گېرمانىيەدە ئۆز ئىجادىي سەنئىتىنى داۋاملاشتۇرماقتا

ئابدۇجېلىل قاراقاش

مەرۋايىت ھاپىز گېرمانىيەدىكى ھاياتىنىڭ ئەڭ جاپالىق ۋاقىتلىرىدىمۇ ئۆز ئىجادىي سەنئىتىنى داۋاملاشتۇرۇپ، كۆپلىگەن نادىر سەنئەت ئەسەرلەرنى ياراتماقتا. ئۇ 1998- ژىلى ميۇنخېندا ئىككى قېتىم گرۇپپا كۆرگەزمىسىگە قاتناشتى. ئۇنىڭ نۆۋەتتىكى كۆرگەزمىسى 1998- ژىلى نويابىردىن 1999- ژىلى 10- يانۋارغىچە گېرمانىيەدە ئېچىلدى. ئېچىلىش مۇراسىمغا گېرمانىيەدىكى ۋەتەنداشلار، نېمىس دوستلار ۋە دۇنيانىڭ ھەر قايسى ئەللىرىدىن كەلگەن مېھمانلار بولۇپ 200گە يېقىن كىشى قاتناشتى. ئېچىلىش مۇراسىمى: ئۇيغۇرچە مۇزىكا، ناخشا - ئۇسسۇل ۋە ئۇيغۇر تاماقلىرى بىلەن كىشىلەرنى ھاياجانلاندۇردىغان مىللىي تۈس ئالغان ھالدا ئاھايىتى داغدۇغىلىق ئېچىلدى.

كۆرگەزمىگە قويۇلغان رەسىملەردە مىللەتنىڭ ئۆرپ - ئادەت ۋە مەدەنىيىتى تەسۋىرلەنگەن. ھەر بىر رەسىم ئارقىلىق رەسسامنىڭ ئۆز خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي سىياسىي ھاياتىغا نەقەدەر چوڭقۇر چۆككەنلىكىنى، ۋەتەن، مىللەتكە بولغان چەكسىز سۆيگۈ - مۇھەببىتىنى كۆرگىلى بولىدۇ. رەسىملەر ژۇقۇرى ماھارەت ۋە يۈكسەك ئىلھام بىلەن تەسۋىرلەنگەن بولۇپ كۆرۈپچىلىكنىڭ دىققىتىنى قوزغىماقتا.

Разрушение "Синьцзянского городка" в Пекине

(CND, 26.01.99) Городские власти начали сносить улицу мусульманских ресторанов в "Синьцзянском городке", расположенную в Ганьжауском районе города Пекин, сообщает агентство Франс-пресс. Хозяевам и служащим 30-ти синьцзянских ресторанов было приказано освободить свои' рестораны до 30 января этого года, такой указ был издан за три недели до события. Один из представителей власти пояснил: "причиной данного указа стала реконструкция улицы, как раз проходящая через этот городок".

«خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتى - «ئىنسان ھوقۇقىنىڭ ئومۇمىي دېكلاراتسىيەسى»دە كۆرسىتىلگەن ئىنسان ھوقۇقى ۋە باشقا خەلقئارا ئۆلچەملەرنىڭ ھىمايە قىلىنىشىنى تەمىن قىلىدىغان پۈتۈن دۇنياغا مەلۇم تەشكىلاتتۇر.

«خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتى - ناھەق سوتلانغانلارنى ئازات قىلىش، ئۆلۈم جازاسى بېرىشنى، مەھبۇسلارنى قىيناش ياكى ئۇلارغا قاتتىق مۇئامىلە قىلىشنى توختىتىش. سىياسىي قاتىللىق ۋە «خەۋەرسىز يوقۇلۇپ كېتىش»لارنى تۈگىتىش ۋەزىپىلىرىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ.

«خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتى - دۇنيادىكى 162 دۆلەت ۋە تېررىتورىيەلەردە مىللىئونلىغان ئەزالىرى ۋە تەرەپدارلىرى بار ئادالەتلىك تەشكىلات بولۇپ، ئۇ ھېچ قانداق دۆلەتكە، ئايرىم سىياسىي كۆز قاراشتىكىلەرگە، ئايرىم دىنىي ئىشەنچىدىكىلەرگە بېقىندى بولماستىن مۇستەقىل ئىشلەيدۇ.

«خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتىنىڭ خەلقئارا باش كاتىۋاتى لوندونغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇ دۇنيانىڭ ھەر خىل جايلىرىدىكى ئۆز ئەزالىرىنىڭ ئەزالىق بەدىلى ۋە خەيرى - ساخاۋەتلىرى بىلەن كەڭ تۈردە مالىيە جەھەتتىن تەمىنلىنىپ تۇرىدۇ.

* * *

«خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى»نىڭ موشۇ ژىلى 17- يانۋار كۈنى خەۋەر قىلىشىچە 1998- ژىلى 10- ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىلى ۋىلايەتلىك سوت مەھكىمىسى مەخپىي سوت ئېچىپ ئابدۇسالام شەمشىدىنگە. ئابدۇسالام ئابدۇراخمانغا ۋە يەنە باشقىلارغا ئۆلۈم جازاسى بەرگەن. ئۇلار «ئەكسىل ئىنقىلاپچى» ۋە «ۋەتەننىڭ تىنچلىغىنى بۇزىدىغان قورالىق ھەرىكەتلەرنى ئۇيۇشتۇرغان» دەپ ئەيىپلەنگەن. جازالانغانلارنىڭ ئىچىدە 1997- ژىلى يۈز بەرگەن فېۋرال ۋاقىئەسىدە قولغا ئېلىنغانلارمۇ بار بولۇپ، ئۇلار ئۈستىدىن ئۆتكەن يېپىق سوت توغرىسىدا سوتلانغۇچىلارنىڭ ئۇرۇق-تۇققانلىرى تامامەن خەۋەرسىز قالغان.

1999- ژىلى 1- ئاينىڭ بېشىدا ئابدۇسالام شەمشىدىن ژۇقۇرى سوت مەھكىمىسىگە ئەرزە يېزىپ، ئۇنىڭغا بېرىلگەن ئۆلۈم جازاسىنىڭ قايتىدىن قارىلىپ چىقىشىنى ئىلتىماس قىلغان بولسىمۇ شىنجاڭ ئالىي سوتى رەت قىلغان.

«خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى بۇ ئىككى نەپەر ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنى سىياسىي كۆز قاراشلىرى ئۈچۈن ئەيىپلەنگەنلەر دەپ تونۇپ ئۆز ھىمايىسىگە ئېلىش بىلەن، ئۇلارنى قۇتقۇزۇش ھەرىكىتىنى باشلىدى.

«خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى تۆۋەندىكى ئادرېسلارغا مۇراجىئەت قىلىشقا چاقىرىدۇ:

* * *

1999- ژىلى 26- يانۋاردا «خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتى ئۇيغۇرستان (ش ئۇ ئا ر)دىكى خىتاي ھەكىمىيتى تەرىپىدىن بېسىمغا ئۇچراۋاتقان ئۇيغۇرلارنى ھىمايە ئاستىغا ئېلىش توغرىسىدا موشۇ ژىلى ئىككىنچى قېتىم جىددىي ھەرىكەت ئېلان قىلدى.

«خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتى 1999- ژىلى 16- يانۋاردا ئىلى خەلق سوتى تەرىپىدىن سىياسىي قىلمىشلىرى ئۈچۈن ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان ئابدۇشۈكۈر نۇرۇللا بىلەن پەرھات موللاخۇننى ئۆز ھېمايىسىگە ئالدى.

«خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتى خىتاينىڭ مەخپىي ئۆتكۈزگەن سوتى ئىنسان ھوقۇقلىرى خەلقئارا ئۆلچەملىرىنىڭ ھەممىسىنى قوپاللىق بىلەن بۇزغان دەپ ھېساپلايدۇ.

«خەلقئارا كەچۈرۈم» تەشكىلاتى ھەر كىمنىڭ ژۇقۇرىدا ئىسمى ئېيتىلغان ياشلارنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن. ھەر قانداق تىلدا. خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا: ئابدۇشۈكۈر نۇرۇللا (33 ياش. ئوقۇتقۇچى) بىلەن پەرھات موللاخۇن (35 ياش. ئوقۇتقۇچى)لەرنى ئادىل سوت قىلىش توغرىسىدا تەلەپ يېزىشىڭلارنى ئىلتىماس قىلىدۇ. تەلەپ يېزىشقا تېگىشلىك ئادرېسلار:

1. خ خ ج نىڭ پرېمىيېر - مىنىستىرى جۇ رونجىغا:

Premier of the People's Republic of China
ZHU Rongji Zongli Guowuyuan
9 Xihuangchenggenbeijie
Beijingshi 100032
People's Republic of China
Telexes: 210070 FMPRC CN or 22478 MFERT CN

2. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى شاۋ ياڭغا.

President of the Supreme People's Court of the People's Republic of China
XIAO Yang Yuanzhang
Zuigao Renmin Fayuan
27 Dongjiao Min Xiang
Beijingshi 100726
People's Republic of China

3. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئابلەت ئابدۇرىشىتقا.

Chairman of the Xinjiang Uighur Autonomous Regional People's Government
ABDULAHAT Abdurixit Zhuxi
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu Renmin Zhengfu
2 Zhongshanlu
Wulumuqishi 830041
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
People's Republic of China

4. شىنجاڭ كومپارتىيەسىنىڭ سېكرېتارى ۋاڭ لېچۈەنگە.

Secretary of the Xinjiang Uighur Autonomous Regional Party Committee
WANG Lequan Shuji
Zhonggong Xinjiang Weiwuer Zizhiqu Weiyuanhui Wulumuqishi
Xinjiang Weiwuer Zizhiqu
People's Republic of China

بىز ئۈچۈن ئۇنىڭ يولىنى داۋاملاشتۇرۇش شەرەپلىك ئىشتۇر

قىرغىزستاندىكى ئۇيغۇرستان ئازاتلىق تەشكىلاتى (ئۇ ئا ت) مەركىزىي كومىتېتى ئۇئاتنىڭ ئاساسچىسى، خەلقىمىزنىڭ كۆرنەرلىك ئىنقىلاۋىي پەرزەندى ھاشىر ۋاھىدىنىڭ ۋاپات بولغانلىغىنىڭ بىر ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئىنقىلاۋىي غايىسىگە سادىق بولۇپ ئۇنىڭ ئۇيغۇرستان مۇستەقىللىغى يولىدا باشلىغان كۆرەش پائالىيەتلىرىنى چوقۇم داۋاملاشتۇرىدىغانلىغىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۇئات مەركىزىي كومىتېتى

ئۇيغۇرستانىم ئېلىم

كەبەم مېنىڭ، قىبلىگاھىم
ئۇيغۇرستانىم ئېلىم،
سەن ئۈچۈن جانلار تەسەددۇق
گۈل - گۈلىستانىم ئېلىم.
تارىخىي ئالەمگە مەشھۇر شەۋكىتىم -
شانىم ئېلىم.
زېمىنىڭ چەكسىز - پايانسىز قۇتلۇق
ماكانىم - ئېلىم.
تۇتىيادۇر كۆزلىرىمگە لەئىلى -
ياقۇت تۇپرىغىڭ،
قەدىرلىكتۇر ئاددىي تېشىڭ،
چۆپ - گىيا ۋە يوپۇرغىڭ.
تەنگە دەرمان. شىپا بەخش
«ھەۋزى كەۋسەر». كۆللىرىڭ.
جاھاندا ھېچ تەڭدىشى يوق تاغۇ - دەريا.
چۆللىرىڭ.
ئاشىقىڭ مەن - مەشۇغىم سەن
ئۇيغۇرستانىم ئېلىم،
تا ئەبەدكە سۆيگىنىم سەن دىلدا
ئىمانىم ئېلىم.

ئەزىمجان نىزامىي

* * *

خىتايدا يەنە بومبا پارتلىدى

گېرمانىيەدە چىقىدىغان «تاگا سايتۇنگ» كۈندىلىك گېزىتى. بېيجىڭ ب ت ئا خەۋىرىگە ئاساسەن. خىتاينىڭ جەنۇبىي شەھىرى چىڭجۇدا «دېھقانلار بازىرىدا» بومبا پارتلاپ، 9 ئادەم ئۆلۈپ، 65 كىشىنىڭ يارىدار بولغانلىغى توغرىسىدا ئەخبارات بەردى.

بۇ موشۇ ئاي ئىچىدە خىتايدا يۈز بەرگەن بەشىنچى قېتىملىق بومبا پارتلاشتۇر.

ئابدۇجېلىل قاراقاش
تېلېفون ئارقىلىق ئېلىندى.

خىتاي 1997- ژىلى شىنجاڭدا كۆتۈرۈلگەن خەلق قوزغىلاڭلىرىغا قاتناشقان 29 كىشىنى قاماققا ئالدى

بېيجىڭ، 1999- ژىلى 22- يانۋار رويتېر ئاگېنتلىغىنىڭ خەۋىرى:

خىتاي سوت مەھكىمىسى غەربىي - شىمال مۇسۇلمان رايونى شىنجاڭدا يەنە قولغا ئېلىنغان 29 كىشى ئۈستىدىن ھۆكۈم چىقاردى. (ھۆكۈمنامىلار ئىلى ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا خەلق سوتى تەرىپىدىن 8- يانۋار كۈنى چىقىرىلغان). سوت مەسئۇلى: جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى غۇلجا ناھىيە تۇرغۇنلىرى ئېكەنلىگى، بىر مەھبۇسنىڭ بىر ژىل كېچىكتۈرۈلۈپ ئىجرا قىلىنىدىغان ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغانلىغى، يەنە بىرسىگە ئۆمۈرلۈك قاماق جازاسى بېرىلگەنلىگىنى ئېيتتى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، مەھبۇسلار «بۇزغۇنچىلىق»، «ئوغۇرلۇق»، «جەمىيەت تەرتىۋىنى بۇزۇپ، قالايمىقانچىلىق چىقارغان»، «كىشىلەرنى كوچىغا چىقىشقا ئۈندىگەن» - دېگەنگە ئوخشاش گۇناھلار بىلەن ئەيىپلەنگەن ئۇ شۇنداقلا «بۇ جىنايەتچىلەرنىڭ كۆپچىلىگى ئۇيغۇر، ئۇلار ژۇقۇرى دەرىجىلىك سوتقا ئەرزە قىلالايدۇ» دەپ بۇنىڭدىن ئارتۇق مەسىلىنى تەپسىلى ئېيتىپ بېرىشتىن باش تارتتى.

«خەلق گېزىتى» رەئىس جياڭ زېمىننىڭ ژۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارغا 1999- ژىلدا جەمىيەت تەرتىۋى ھەم سىياسىي مۇقىملىقتا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى كېرەكلىكى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەنلىگىنى ئېلان قىلدى.

شۇنداقلا خىتاينىڭ جامائەت خەۋپسىزلىگى مىنىستىرى جيا چۈنۋەننىڭ ساقچىلارغا تېررورىزم ھەم قورال ئارىلاشقان جىنائىي ھەرىكەتلەرنى، زەھەرلىك چېكىملىكلەر ھەم ئوغۇرلۇق جىنايەتلىرىگە قارشى ھوشيار بولۇشقا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

(ئەخمەت ئېگەمبەردى تەرجىمىسى)

* * *

رويتېر ئاگېنتلىغىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، «ئەركىن ئاسىيا» رادىئوستانسىيەسىنىڭ شىنجاڭنى نىشاندا تۇتۇپ، ئۇيغۇر تىلىدا ئاڭلىتىش بۆلۈمىنى ئاچقانلىغى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ نارازىلىغىنى قوزغىماقتا. مەسىلەن. خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىسترلىگىنىڭ ۋەكىلى جۇ بەنجاۋ: ««ئەركىن ئاسىيا» رادىئوستانسىيەسى ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا كەڭ دائىرىدە ئارىلىشىۋاتىدۇ» دەپ. بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ «شىنجاڭ خىتاينىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى» دېگەن پرىنسىپىنى تەكىتلىدى. ئۇ يەنە مۇنداق دېدى: «شىنجاڭنى خىتايدىن ئايرىۋېلىش ئۈچۈن ھەر خىل ئورۇنلار بولىۋاتىدۇ. مۇنداق ئىدىيە خىتاي خەلقىگە مۇتلەق ياقمايدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتى بارلىق ئۇسۇللار بىلەن ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشنى توساشقا ھەرىكەت قىلىدۇ».

ئەمەلىيەتتە قارىغاندا، كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، «ئەركىن ئاسىيا» رادىئوستانسىيەسى ئاچقان ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بۆلۈمى خىتاي دائىرىلىرىنى خېلە ھەلەكچىلىككە سالماقتا.

ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش: سېيشەنبە، جۈمە كۈنلىرى ئۈرۈمچى ۋاقتى بويىچە ئەتىگەن سائەت 7 - 7.30 15.704 kHz ۋە 74 kHz قىسقا دولقۇنلاردا بېرىلىدۇ.

1999-ژىل 20- يانۋار
ئابدۇجېلىل قاراقاش

ئىلى ۋىلايەت قورغاس ناھىيەلىك سوت مەھكىمىسى موشۇ ئاينىڭ 16- كۈنى 12 نەپەر ئۇيغۇر ياشلىرى ئۈستىدىن يوشۇرۇن سوت ژىغىنى ئېچىپ ئىككىسىگە ئۆلۈم جازاسى. قالغانلىرىغا 10 ژىلدىن 18 ژىلغىچە تۈرمە جازاسى بەردى. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلار:

1. ئابدۇشۈكۈر نۇرۇللا. 1965- ژىلى غۇلجىدا تۇغۇلغان. ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىنى 1987- ژىلى پۈتەرگەن. ھازىر قورغاس ناھىيەلىك 1- ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. ئۇنىڭغا پارتلاتقۇچ دورا ياسىغان دېگەن گۇناھ چاپلانغان.

2. پەرھات موللاخۇن، 1963- ژىلى تۇغۇلغان. 1985- ژىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنى تۈگىتىپ، قورغاس ناھىيە، لەڭگەر 5- يېزا نەمۇنە مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى بولغان. ئۇ ئىككى ژىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىش ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان.

غۇلجىدىن تېلېفون ئارقىلىق ئېلىنغان خەۋەر

بېيجىڭدىكى شىنجاڭلىقلار مەھەللىسىنى بۇزۇپ - چېقىش شۇ يەردە تۇرۇشلۇق شىنجاڭلىقلارنىڭ نارازىلىغىنى تۇغدۇرىۋاتىدۇ

(CND. 26.01.99)

1999- ژىلى 1- ئاينىڭ 26- كۈنى «فرانسپرېس» ئاگېنتلىغىنىڭ خەۋەر بېرىشىچە بېيجىڭ شەھەر ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بېيجىڭ شەھىرىنىڭ گەنجاۋ رايونىغا جايلاشقان شىنجاڭلىقلار مەھەللىسىنىڭ ئۇيغۇرلار ئاشخانىلىرى كوچىسىنى چېقىشنى باشلىدى. 30غا يېقىن ئاشخانىلارنىڭ ئېگىلىرى بىلەن خىزمەتچىلىرىگە موشۇ ژىلى 30- يانۋارغىچە ئۆزلىرىنىڭ ئاشخانىلىرىنى بوشىتىشنى بۇيرىغان. بۇيرۇق ۋاقىئەدىن ئۈچ ھەپتە بۇرۇن چىققان. ھاكىمىيەت كىشىلىرىدىن، بىرىنىڭ ئېيتىشىچە: «بۇيرۇقنىڭ كېلىپ چىقىشىغا شىنجاڭلىقلار مەھەللىسىنى كېسىپ ئۆتىدىغان ئۇيغۇرلار ئاشخانىلىرى كوچىسىنى يېڭىلاپ قۇرۇش لايىھەسى سەۋەپ بولغان». بۇ ئاشخانىلاردىن بىرىنىڭ ئېگىسى: «بىز ئەندى نەگە بېرىشىمىزنى بىلمەيمىز. كۆپلىرىمىز شىنجاڭدا ئۆيلىرىمىزنى سېتىپ، موشۇ ئاشخانىلارنى سالغان. ئۇ ۋاقىتتا بىزنى ھۆكۈمەت قوللىغان ۋە ئۈمۈتلەندۈرگەن ئىدى. ئەندى بىز نېمە قىلىشىمىز كېرەك؟» - دېگەن.

مەزكۇر بەتنى تەييارلىغۇچى: رابىيەم ياقۇپ

ئۇيغۇرستان مۇستەقىللىقى ـ خىتاي دېموكراتلىرى تەسەۋۋۇرىدا

1995ـ يىلى 3ـ ئايدا ئا ق ش دا چىقىدىغان «خىتايدا باھار» ژۇرنىلىنىڭ 137ـ سانىدا خىتاي دېموكراتلىرىنىڭ ئۇيغۇرستان، تىبەت ۋە جەنۇبىي موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىللىقى مەسىلىسى توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلىرى ئېلان قىلىنغان. بۇ مۇلاھىزىلەر ھازىر «ۋۇژدان ئاۋازى» گېزىتىنىڭ نويابىر سانىدا بېسىلىپ چىقتى. بۇ مۇلاھىزىدە بىز خىتاي دېموكراتلىرىنىڭ كوممۇنىست خىتاي ھاكىمىيىتى بىلەن كۆپ مەسىلىلەردە پرىنسىپاللىق قارىمۇ ـ قارشىلىقلىرىنىڭ بارلىقىنى كۆرىمىز. لېكىن ئۇيغۇرستاننىڭ مۇستەقىللىقى مەسىلىسىدە بۇ دېموكراتلارنىڭ كۆز قاراشلىرى كىشىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدۇ.

خىتاي دېموكراتلىرىنىڭ كوممۇنىست خىتاي دۆلىتى تەركىبىدە مۇستەملىكە بولۇپ تۇرىۋاتقان ئۇيغۇرستان ۋە ئۇ يەردە ياشاپ كېلىۋاتقان مىللەتلەرگە ۋە كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمىتى كۆچۈرۈپ چىققان كۆچمەنلەرگە بولغان كۆز قاراشلىرىدا يەرلىك خەلقنىڭ ۋە دۇنيا دېموكراتلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرى بىلەن ماس كەلمەيدىغان ئەھۋاللارنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكى مەلۇم. ئۇيغۇرستاننىڭ مۇستەقىللىقى مەسىلىسىدە بەزى خىتاي دېموكراتلىرىنىڭ كۆز قارىشى كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ كۆز قارىشىدىن ژىراق كەتمەيدۇ. بۇنى تۆۋەندە كۆرسىتىپ ئۆتىمىز.

ئۇيغۇرستاننىڭ ئىگىسى بولغان ئۇيغۇرلار ۋە باشقا تۈركى مىللەتلەرنى بۇ دېموكراتلار جۈملىدىن چيان ئەپەندى «شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مۇسۇلمانلار» دېگەن ئاتالما بىلەن ئاتايدۇ.

1ـ خىتاي ئاھالىسىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، دۇنيادىكى ھەر قانداق مىللەت خەلقى، دېمەك ئۇيغۇرستاندىكى ئۇيغۇر ۋە باشقا مۇسۇلمانلار ئاز ساندا ئىكەنلىكى مۇقەررەر، لېكىن ئۇلار ئۆزىنىڭ شۇ نوپۇسى بىلەن ئۆز ۋەتىنىدە ياشاپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆز يېرىدە ئۇلار ئاز سانلىق ئەمەس. خىتاي ھۆكۈمىتى ھەربىي كۈچ بىلەن بېسىم كۆرسىتىپ كۆپ ساندىكى خىتاي كۆچمەنلىرىنى ئۇيغۇرستانغا كۆچۈرۈپ ئەكېلىۋالغان بولسىمۇ، بۇ ئامىل يەرلىك خەلقنى ئۆز يېرىدە «ئاز سانلىق» دېيىشكە ئاساس بەرمەيدۇ.

ھازىر ئۇيغۇرستاندا كوممۇنىست خىتاينىڭ دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيەسى، كۆپ ساندىكى كونا ئارمىيە /ئۇلار ئىشلەپ چىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيەسى دەپ ئاتىلىدۇ/ سى ۋە كۆرۈنۈشتە پۇقرا سۈپىتىدە بولۇپ ئۇيغۇرستاننىڭ ھەممە يەرلىرىدە ھەر تۈرلۈك خىزمەتلەردە، ئىشلەپ چىقىرىش، يېزا ـ ئىگىلىك ساھەلىرىدە تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان ئېقىپ كەلگەن كۆچمەنلەر كېرەك بولغاندا بىر دەقىقىدە ئەسكەرگە ئايلىنىپ كېتىدىغان ئادەملەر مەۋجۇت. بۇلار ناھايىتى كۆپ ساندا. ئۇلار ئۇيغۇرستاندا سان جەھەتتىن سالماق پەيدا قىلىش ۋە ئۇيغۇرستان خەلقىنىڭ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازاتلىق كۈرىشىنى بوغۇشقا، ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ئېلىپ كېلىنگەن. ماھىيەتتە ئۇلار ئادەتتىكى خەلق ئەمەس. دېمەك ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مۇسۇلمانلار ئۇيغۇرستاندا ئاز سانلىق ئەمەس.

1949ـ يىلى كوممۇنىست خىتاي ئۇيغۇرستانغا كىرىشتىن بۇرۇن، ئۇيغۇر ۋە باشقا مۇسۇلمان مىللەتلەر ئۇيغۇرستان ئاھالىسىنىڭ % 95 نى تەشكىل قىلاتتى. ئاھالىنىڭ مانا شۇ نىسبىتى ئۇيغۇرستان مىللەتلىرىنىڭ نىسبىتى دەپ تونۇلۇشى كېرەك. 1949ـ يىلدىن كېيىن كەلگەنلەر ئۇيغۇرستان خەلقى ئەمەس. ئۇلار ۋاقىتلىق ئىشچى كۆچى سۈپىتىدە كەلگەنلەر.

2ـ خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرستاندىكى ئاسسىمىلياتسىيەنى تېزلىتىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان چارىلىرىدىن بىرى ـ ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، قانداقتۇر باشقا يات يېزىقنى تاڭغان. مەسچىتلەرنى بۇزۇپ، ۋەيران قىلىۋەتكەن. 1970ـ يىللاردىن كېيىن بۇ قەبىھلىكنىڭ نەتىجە بەرمىگەنلىكىنى سېزىپ، يېزىقنى ئۆز ھالىغا كەلتۈردى. بەزى مەسچىتلەرنى رېمونت قىلدى.

شۈي ئەپەندى بۇنى: «ھۆكۈمەتنىڭ ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىدىن ۋاز كەچكەنلىكى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققى قىلىشىغا نىسبەتەن يول قويغانلىقى» دەپ باھالايدۇ. بۇ ئادىل باھا ئەمەس، بۇ خىتاي كوممۇنىستلىرى قوللىنىپ كەلگەن «باستۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئاقلاش» ھىيلىسى بولىدۇ. بەزى مەسچىتلەرنىڭ رېمونت قىلىنغانلىقىنى تىلغا ئالغاندا شۇ مەسچىتلەردە ئىبادەت قىلغانلارنىڭ قانداق زۇلۇملارغا ئۇچراۋاتقانلىقىنىمۇ تىلغا ئېلىش كېرەك ئىدى. ئۇيغۇرستاندا ئۇيغۇر يېزىقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان دەۋرىگە توغرا كەلگەن ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركى مىللەتلىرى ياشلىرى ساۋاتسىز قالدى. ئۇزۇن تارىخىي مەدەنىيەتكە ئىگە بولغان ۋە كۆپ مىللەتلىك خىتاي ئۆزىنىڭ دۆلىتىدە خىتايدىن باشقا بىرەر مىللەت ئۆتمىشتىمۇ، ھازىرمۇ ئۆز يېزىقىنى كەشىپ قىلغان ئەمەس، ئۇيغۇر، تىبەت، موڭغۇللار ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل دۆلىتى بولغان مىللەتلەر بولغىنى ئۈچۈن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تارىخىي يېزىقىغا ئىگە، شۇنداق تارىخىي يېزىقى بار مىللەتنىڭ ئۆز يېزىقىنى قوللىنىشقا يول قويمىغانلىق، بۇ مىللەتنى مىللەت سۈپىتىدە يوقىتىشنىڭ ئامالىنى قىلغانلىقى ئىدى. بۇ يەردە شۈي ئەپەندى «70ـ يىللاردىن كېيىن ھۆكۈمەت ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىقىنى ئەسلىگە كەلتۈردى» دېگەندە، ئۇ يېزىقنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە قانداق زىيانلارنى كەلتۈرگەنلىكىنى بايان قىلغان بولسا ياخشى بولار ئىدى.

3ـ تاڭ ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە: «ئەگەر تارىم نېفتلىكىنى ئېچىش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولسا، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئۇ ۋاقىتتا يەرلىك، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ: «بىزدىن بۇنچىلىك بايلىقلارنى ئېلىپ كېتىۋاتىسىلەر، بىزگە نېمە بېرىسىلەر؟ دەپ سورىشى تەبىئىي ھال» دەيدۇ. لېكىن باشقا دېموكراتلار مەسىلەن شۈي ئەپەندى: «ئۇيغۇرلار ئىنچىل ھالدا خىتايلار شىنجاڭنى ئۆزىنىڭ بايلىق مەنبەسىگە ئايلاندۇرىۋالدى. شىنجاڭدىن ئالىدۇ، خىتايىنى بېقىدۇ» دېگەن قاراشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنداق قاراشنىڭ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كېلىشى ناتايىن. چۈنكى شىنجاڭنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلمىغان. كۆپلىگەن خام ئەشيانى شىنجاڭدىن يۆتكەپ ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ» دەيدۇ. دېمەك شۈي ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭدىن ھېچ نېمە ئالمايدۇ...

تاڭ ئەپەندى بىلەن شۈي ئەپەندىلەرنىڭ بۇ مەسىلىدىكى كۆز قاراشلىرى بىر ـ بىرىگە قارشى كېلىدۇ.

4ـ گاۋ ئەپەندى: «كېلەچەكتە خىتايدا دېموكراتىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا ئۇ ھۆكۈمەت ئاساسىي قانۇندا يېزىلغانلارنى ئىنچىللاشتۇرىدۇ. تىبەت ئۇ ۋاقىتتا سايلام ئارقىلىق مۇستەقىللىق ئېلىشى مۇمكىن. ئامما شىنجاڭ ئۆزىنىڭ ئاز سانلىق نوپۇسى بىلەن مۇستەقىللىق ئالالمايدۇ، ئۇلارغا تېررورلۇق قىلىشتىن باشقا يول قالمايدۇ» دەيدۇ. ئانداق بولسا كېلەچەكتە قۇرۇلغۇسى خىتاي دېموكراتىك ھۆكۈمىتىمۇ ھازىرقى كوممۇنىست خىتاينىڭ ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىنى داۋاملاشتۇرغانلىق بولمامدۇ؟

ئۇيغۇرستاننىڭ مۇستەقىللىق ئېلىشىغا ئاساس بولىدىغان مۇھىم ئوبيېكتىپ شەرتلەر مەۋجۇت. ئۇيغۇرستان ـ خىتاي يېرى ئەمەس. ئۇيغۇرلار خىتايغا تەۋە خەلق ئەمەس، ئۇيغۇر خەلقى، ئۆز تىلى يېزىقى بار، ئۆز ئالدىغا دىنىي ئېتىقادى بار، ئۆز ئالدىغا دۆلەت بولۇپ كەلگەن. مانا شۇلار ئۇيغۇرستاننىڭ مۇستەقىل دۆلەت بولۇشىغا قانۇنىي ئاساس بولىدۇ. ئۇيغۇرستانغا كۆچۈرۈلۈپ چىققان بۇ كۆچمەنلەرنىڭ ئۇيغۇرستاننىڭ مۇستەقىللىقى مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا قارشى ئاۋاز قوشىدىغان ھەققى يوق. ئۇلار 1950ـ يىللاردىن باشلاپ ئىشچى كۆچى سۈپىتىدە خىتايدىن كەلتۈرۈلگەن كۆچمەنلەر. قۇرۇلغۇسى خىتاي دېموكراتىك ھۆكۈمىتى: ئۇيغۇرستان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىي ۋەتىنى ـ مۇستەقىل بولۇشقا ھەقلىق دەپ تونۇسا، بۇ ھۆكۈمەت دېموكراتىك ھۆكۈمەت بولىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەركىبىدىكى جۇمھۇرىيەتلەر ئۆز تېررىتورىيەسىدىكى خەلقنىڭ ئاۋاز بېرىشى بىلەن مۇستەقىللىق ئالمىغان. سوۋېت ئىتتىپاقى تەركىبىدىكى جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ مۇستەقىللىككە ئىگە بولىشى جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ، دۇنيا دېموكراتىيەسىنىڭ مەھسۇلى. بۇ مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان جۇمھۇرىيەتلەر ئۆز ئىگىسى بولغان خەلقنىڭ قولىغا ئۆتتى. ئۇيغۇرستان مەسىلىسىمۇ خۇددى شۇنداق بولىدۇ. ئۇيغۇرستان ئۆزىنىڭ قانۇنىي ھوقۇقىغا ئاساسەن مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلىتى بولىدۇ. ئەگەر خىتايدا ئۇيغۇرستانغا مۇستەقىللىق بېرىدىغان دېموكراتىك ھۆكۈمەت قۇرۇلمىسا، ھەممىلا خىتايلار سۇخېي بى، ۋاڭ ئېن ماۋ ۋە ۋاڭ جېنلارغا ئوخشاش بولسا، ئۇ ۋاقىتتا ئۇيغۇرلار ۋە باشقا ئۇيغۇرستانلىقلار قارشى چىقىدۇ.

5ـ شۈي ئەپەندىنىڭ: «ئۆتمۈشتە كوممۇنىستلار چوڭ قورۇغلۇقنى بوي سۇندۇرغاندا، ئىنچىل ھالدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى خىتايلار تەرىپىدىن ئاسسىمىلياتسىيە قازاسىغا دۇچار قىلماقچى بولغان. ئەندىلىكتە، خىتايلار تەرىپىدىن يولغا قويۇلغان سودا مەدەنىيىتى كۆتۈرۈلمىگەندە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يوقۇلىشىغا سەۋەپ بولىۋاتىدۇ» دەيدۇ. دۇنيا خەلقلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا مۇنداق ئەھۋاللار يەنى مىللەتلەر ئارا سودا مەدەنىيەت ئالمىشىش ھادىسىلىرى كۆپلەپ بولغان ۋاقىئەلەر. مەلۇم ۋاقىت ئېلىپ بېرىلغان سودا مۇناسىۋىتى بىلەن بىر ياكى بىر قانچە مىللەتنىڭ بىر مىللەت تەرىپىدىن ئاسسىمىلياتسىيە بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس. ھازىرقى، خىتايلار تەرىپىدىن يولغا قويۇلغان سودا مەدەنىيىتى جەريانىدا ئۇيغۇرلار، ئۇيغۇرستاننىڭ خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن رەھىمسىز تورىدە بۇلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، ئۇيغۇرستاندا ھەممە خام ئەشيانى خىتايغا ئېلىپ كېتىپ، ئۇ ياقتىن ناچار سۈپەتلىك تاۋارلارنىڭ كېلىۋاتقىنىنى ۋە يەرلىك سانائەت ماللىرىنىڭ ۋەيران بولىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىدۇ. بۇ خىتاي ھۆكۈمىتىگە بولغان نارازىلىقنى كۈچەيتىدۇ. مۇستەقىللىق تەلىپىنى كۈچەيتىدۇ.

6ـ شۈي ئەپەندى يەنە: «شىنزاڭ بىلەن سېلىشتۇرساق، شىنجاڭدىكى خەنسۇلارنىڭ شىنجاڭغا ئۆزى يۇرتىدەك مۇھەببىتى بار. شىنجاڭنىڭ ئىقلىمى خەنسۇلارنىڭ ياشىشى ئۈچۈن مۇۋاپىق كېلىدۇ. بۇ يەردىكى ئىقتىسادىي تۇرمۇش ئىچكىرىدىكى تۇرمۇشتىن كۆپ ياخشى ھېسابلىنىدۇ» دەيدۇ. بۇ راست، ئۇيغۇرستاننىڭ كىلىماتى، بايلىقى، كەڭ زېمىنى خىتايلارنىڭ ۋە باشقا ھەر قانداق خەلقنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈشىگە بەك لايىق. كوممۇنىست خىتاي دۆلىتىمۇ ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى خىتاي ھۆكۈمەتلىرىمۇ ئەنە شۇ سەۋەپ بىلەن ئۇيغۇرستاننى كۈچ بىلەن بېسىۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەتلەنگەن. ئەندىلىكتە دېموكراتلارمۇ شۇ نىيەتتە بولىۋاتقىنى قانداق؟ شۈي ئەپەندى ئۆز مۇلاھىزىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ: «...1950ـ يىللاردىن باشلاپ، خىتاي كوممۇنىست ھۆكۈمىتى ئىشچى كۆچى دەپ كۆچۈرۈپ چىققان خىتايلار بۇ يەرلەرنى ئۆزلىرىنىڭ «ئانا يۇرتى» دەپ قارىماقتا. ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىشتىن كېيىن، ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە كەتكەن خەنسۇلار ئۆي ـ جاي، ماياش ۋە يېمەك ـ ئىچمەك جەھەتلەردىن ئىچكىرىنىڭ شارائىتىنىڭ ناچارلىقىنى ھېس قىلىشتى ۋە شۇ سەۋەپتىن شىنجاڭغا قايتىپ كېلىشتى» دەيدۇ. ئۇيغۇرستاننىڭ ئىقلىمىنىڭ ياخشىلىقى، يېمەك ـ ئىچمەك، يەر ـ زېمىن، ئۆي ـ جاينىڭ ئەرزانلىقى ۋە خىتايلار ئۈچۈن ھەر دايىم ياخشى ماياشلىق خىزمەت ئورۇنلىرىنىڭ مەۋجۇتلىقى بۇ ھەقىقەت. گىتلېر گېرمانىيەسى ھەم سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا ئەنە شۇنداق ئەۋزەللىكلەر ئۈچۈن بېسىپ كىرمەك بولغان. ياپونلارمۇ بىر ۋاقىتلاردا خىتاي زېمىنىنى ياراتقان. شۇ يەرلەرنى ئۆزىنىڭ قىلىپ ياشىماق بولغان. ئەگەر شۇلار خىتاينىڭ يېرى بىز ئۈچۈن ياخشى ئىكەن دەپ ئۇ يەرلەرنى بېسىۋالسا بولاتتىمۇ؟ باشقىلارنىڭ شىنجاڭغا مۇھەببىتى بار دەپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ۋەتىنىگە بولغان مۇھەببىتىنى نەگە ئاپارماقچى؟ بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ كاللىسىغا كەلگەن شېرىن خىياللىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتىنىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ بېرىشكە بولامدۇ؟ ئىقتىسادىي تەرەققىي قىلمىغان شىنجاڭدىكى خىتايلارنىڭ تۇرمۇشى، ئىقتىسادىي تەرەققىي قىلغان شەرقىي ئۆلكىلەردىكى خىتايلارنىڭ تۇرمۇشىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى شۈي ئەپەندى يۇقۇرىدا تەكىتلىدى. بۇ دېگەنلىك، شىنجاڭدىكى خىتايلار ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئالاھىدە كەڭچىلىك تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ دېگەنلىك. يەنى خىتايدىكى ئاچ ـ يالىڭاچ ژۈرگەن تۇرمۇشتىكى قاششاقلىقتىن ھەر تۈرلۈك جىنايى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنى جەلىپ قىلىپ، ئۇيغۇرستانغا ئېلىپ چىقىپ، پۈتۈن ئۇيغۇرستاننى شۇ كۆپ ساندىكى كۆچمەنلەر ئارقىلىق نازارەت قىلىپ تۇرماقچى بولغانلىقى. ئۇيغۇرستاننىڭ مۇستەقىللىقىدەك چوڭ سىياسىي ئىشلارغا كۆچمەنلەرنىڭ ئارىلىشىش ھوقۇقى يوق.

خىتاي دېموكراتىك ھۆكۈمىتى كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرستاننى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش يولىدا قىلغان ھەممە چارىلىرىنى بىكار قىلىش كېرەك. شۇ جۈملىدىن كۆچمەنلەر مەسىلىسىدىكى چارىلىرى ۋە مەقسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى قالدۇرۇشى كېرەك.

شۈي ئەپەندى ئۆز مۇلاھىزىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ: «رېئاللىق بىلەن ئېيتقاندا، كۆپ مىقداردىكى ئادەم كۆچى تارىمغا يەرلەشتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، يەرلىك رايوندىكى بۇرۇن تەرەققىي قىلمىغان مۇلازىمەت، قوشۇمچە يېمەكلىك، پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى تېز تەرەققىي قىلدى. ھازىر نېفت قۇرۇلۇشىدىن مەنپەئەت ئېلىۋاتقان يەرلىك خەلقلەرنىڭ سانى خېلىلا كۆپىيىپ قالدى» دەيدۇ. بۇ تارىمدىكى چوڭ نېفت قۇرۇلۇشىدىن ۋە باشقا قېزىلما بايلىقلاردىن پەقەت خىتايلارلا نەپ ئالىدۇ. يەرلىك خەلق بۇ كۆپ ساندىكى سانائەت ئىشچىلىرىغا تاماق ـ ئاش سېتىپ ئۆزىگە نان تېپىۋاتقان كۆچمەنلەر قاتارىدا تىجارەت قىلسا بولىدۇ دېگەنلىكتىن ئىبارەت. مانا بۇ كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئەينى مۇددىئاسى. بۇ «كويچەن خىتايلارغا، داچەن چەنتۇلارغا» *(قەغىز پۇل خىتايلارغا، تومۇر تىيىن ئۇيغۇرلارغا)* دېگەن سۆز. مانا شۇ مەسىلىلەر، خىتاي دېموكراتلىرىنىڭ ئىدېئولوگىيەسىدىن ئۇيغۇرستانغا نىسبەتەن ئۆز ئەجدادلىرىنىڭ پىكىرلىرىگە ۋارىسلىق قىلىشتەك تەندېنسىيەلەرنىڭ پۈتۈنلەي چىقىپ كەتمىگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

خىتاي ئاۋتونومىيەسى بۇ ئاۋتونومىيە ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇرستاننىڭ بىردىن ـ بىر چىقىش يولى ـ مۇستەقىللىق. ئۇيغۇرستان ئۇ مۇستەقىللىككە قانداق يول بىلەن يېتىدىغانلىقى ئالاھىدە مەسىلە. مانا بۇ كۆپ جەھەتلەردىن خىتاي دېموكراتلىرىغا، خىتاي دېموكراتىيەسىگە باغلىق...

ئۆمەر ئىبراگىموۋ

Каждый человек имеет право на свободу убеждений и свободное выражение их; это право включает свободу беспрепятственно придерживаться своих убеждений и свободу искать, получать и распространять информацию и идеи любыми средствами и независимо от государственных границ.

(Ст.19 Всеобщей декларации прав человека)

«ۋىژدان ئاۋازى»

جۇمھۇرىيەتلىك
ئىجتىمائىي - سىياسىي
گېزىت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى
«ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتى
رېداكسىيە خادىملىرى

باش مۇھەررىر
مۇزەپپەرخان قۇربان
☎24-33-85
25-53-69

باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇن باسارى
رابىيەم ياقۇپ

مەسئۇل كاتىپ
ئەكبەرجان باۋدۇن

رەسسام
سابىتجان باباجان

ئىختىسات مۇدىرى
ئەلى ئايۇپ

سپونسور:
ئابدۇرېھىمجان ئەزىزوۋ

ئادرېس
چۈي پروسپېكتى، 111
بىشكېك 720065

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار ئاۋتورلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىرات مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ.
تەھرىراتقا كەلگەن ماقالىلار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە ئۇلارغا جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

Республиканская общественно-политическая газета
"Виждан авази"
("Голос совести")

Главный редактор:
Музаппархан КУРБАН
☎24-33-85
25-53-69

Газета зарегистрирована в Министерстве юстиции Кыргызской Республики
Регистрационное свидетельство № 586-3301-000

Зам. главного редактора:
Рабиям Якуп

Ответ. секретарь:
Акбаржан Бавдун

Художник:
Сабитжан Бабаджан

Зам. главного редактора по финансовым делам:
Али Аюп

Спонсор газеты:
Абдурахимжан АЗИЗОВ

Учредитель:
Трудовой коллектив редакции.
Газета выходит 1 раз в месяц.
Набрана в редакции газеты "Виждан авази".
Адрес: г. Бишкек Пр.Чуй,111
Отпечатана в Малом Кантском типографическом предприятии.

Офсетная 57 п.л.
Тираж 4000
Заказ:

رېداكسىيەمىز پوچتىسىدىن

يىراق قىتئەلەردىكى يېقىن كۆڭۈللەردىن سالام

«ۋىژدان ئاۋازى» گېزىت خادىملىرىگە بىز، ياپونىيەدە تۇرۇشلۇق، بىر تۈركۈم ياشلاردىن سەمىمىي سالام!

ھۆرمەتلىك قېرىنداشلار، گېزىتىڭلار ناھايىتى ئېسىل چىقىۋاتىدۇ. بىز ئۈچۈن بۇ گېزىت بىر خىل روھىي ئوزۇق بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ يېقىنقى «زامان تارىخىمىزگە ئائىت ماقالىلار ئىنتايىن پايدىلىق بولدى. ئۇرغۇن بىز بىلمەيدىغان تارىخىي فاكت، تارىخىي ۋاقىئە ساۋاقلارنى گېزىتىڭلاردىن ئۆگىنىشكە ئۈلگۈردۇق. بىر يېرى شۇكى، گېزىت بىر ۋاقىتتا 4 خىل يېزىق (ئۇيغۇر كونا، ئۇيغۇر يېڭى، رۇس ۋە ئىنگلىزچە) بىلەن چىقىدىغان بولغاچقا بىزگە ئوخشاش رۇسچىدىن خەۋىرى يوق كىشىلەر بىر قىسىم ئۇچۇرلارنى ئوقۇيالماي قالىدىكەن. بىزنىڭچە بىر ئۇچۇر ھەم ئۇيغۇرچە، ھەم رۇسچە، ھەم ئىنگلىزچە يېزىلىپ، بەت قىسمى ئىنگلىزچە كېتىپ ئۇچۇر مىقدارى كېمىيىپ كېتىشتەك ئاقىۋەت كېلىپ چىقىپتۇ. بۇ مەسىلىلەرنى قانداق ھەل قىلىش توغرىسىدا ئويلىشىپ كۆرۈشىڭلارنى ئىلتىماس قىلىمىز.

«ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتىنىڭ داۋاملىق راۋاج تېپىشى ۋە مىللىي ئاۋازىمىزنى ئاڭلىتالىشىمىز ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ خىزمەتلەر قىلىپ بېرىشىڭگە تىلەكداشىمىز.

ياپونىيە

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھۆرمەتلىك «ۋىژدان ئاۋازى» گېزىتىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان قېرىنداشلار. قانداق ئەھۋالىڭلار، ياخشى تۇرىۋاتامسىلەر؟

سىلەرنىڭ «ۋىژدان ئاۋازى» ناملىق گېزىتىڭلارنى قىزىقىپ ئوقۇۋاتىمىز ۋە مۇشۇ گېزىت ئارقىلىق ۋەتەن ئىچىدىكى ھەم ۋەتەن سىرتىدىكى ئەھۋاللاردىن قىسمەن خەۋەردار بولۇپ تۇرماقتىمىز. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن سىلەرگە بۇ خەتنى يېزىپ ئەھۋال سوراۋاتىمىز، ئامان بولۇڭلار.

ھەر ئايدا چىققان گېزىتتىن داۋاملىق ئەۋەتىپ تۇرۇشۇڭلارنى ئىلتىماس قىلىمىز.

يىراق ئاۋستىرالىيەدە تۇرۇپ، يېقىن كۆڭۈللەردىن سالام يوللايمىز!

ھۆرمەت بىلەن،
ئابدۇللا مەمەت
ئادىلىيدىن. ئاۋستىرالىيە

Һөрмәтлик "Виждан авази" гезитиниң редакцияси, биз Уйғур наһийәси Баһар йезисиниң турғунлири "Виждан авази" гезитини асасий җәһәттин парчилап сетилидиған җайлардин елип оқуп жүримиз. Ечинарлиқ бир йери шуки, биз әрәп графикисини уқалмайдиғанлар - көпчилик. Шуниң үчүн, амал болса, "Уйғур авази" гезитиниң йезиғи бойичә көпәрәк йезиқларни илтимас қилимиз.

Биз 1999-жилға "Виждан авази"ға муштири болдуқ.

Баһарлиқлар намидин силәргә йеңи утуқ вә муваппәқийәт тиләймиз.

Уйғур наһийәси Баһар йезисидикиләр намидин,
Норузова Мубарахан

تەييار تۇرۇڭ!

يېڭى ژىلدا جانان كېلىپ ئويغان دېسە،
ئويقىدىن بىدار بولۇپ تەييار تۇرۇڭ.
باھاردا دېھقان كەبى ئېتىزلىقنى،
ئورۇق سېلىپ ئاغدۇرۇشقا تەييار تۇرۇڭ.
زىرائەتنىڭ يېنىغا شومبۇي چىقسا،
پاكىز ژۇلۇپ تاشلاشقا تەييار تۇرۇڭ.
چېكەتكىلەر ئېتىزلىقنى بېسىپ كەتسە،
خەندەك قېزىپ يوقۇتۇشقا تەييار تۇرۇڭ.
تاغۇ - تاشنى تۈپتۈز قىلىپ باغ ياساشقا،
ئوغلىڭىزنى ئەۋەتىشكە تەييار تۇرۇڭ.
مېۋىلەردىن ياۋا پۇتاق چىقىپ قالسا،
ئايىماي كېسىشكىمۇ تەييار تۇرۇڭ.
دوستلىرىڭىز چوڭ سەپەرگە ئاتلانغاندا،
قول تۇتۇشۇپ سەپ تۈزۈشكە تەييار تۇرۇڭ.
قۇرۇق گەپ - ئوششاق سۆزدىن پايدا يوققۇ،
ئېلىشقا ئالدانماسقا تەييار تۇرۇڭ.
«كۆز قورقاق - قول باتۇر» دېگەن گەپ بار،
مېھنەت قىلىپ باغ ياساشقا تەييار تۇرۇڭ.
«جاندىن كەچمەي جانانغا يېتىپ بولماس»،
ھەقىقەتنى قوغداشقا تەييار تۇرۇڭ.

ياسىن ھاجىم

ӨЧМӘС ОТ

Қәлбимдә бир от бар "хәлқим" дегән,
Түндики чирақ кәби йоруқтур у.
Йорутуп дилимни нури билән,
Дәр: хәлқиң йолида маң бүйруғум шу.

Көксүмдә бир от бар "хәлқим" дегән,
Күндүзи, кечисиму тинмай янған
Вәтәнгә болған чәксиз сөйгү билән,
Әл ишқин жүригимгә мәңгү таңған.

Көксүмдә бир от бар "хәлқим" дегән,
У отқа һеч бир от охшимайду.
Анамниң аппақ сүти билән сиңгән,
Ана йәр, әл ишқиниң отидур у!

Көксүмдә бир от бар "хәлқим" дегән,
Ва, достум, әҗәп улуқ откәнгу бу.
У худди вулқандәк лавлап көйгән,
Өчүрәлмәс төрт океан сүйиму!

Көксүмдә бир от бар "хәлқим" дегән,
Һаят болсам у отму мәндин көчмәс.
Гәр билсәң, шундақ бир у от екән,
Яниду мәңгүлүккә, һәргиз өчмәс!

Виләм МОЛОТОВ,
Алмута Қазақ Миллий техникилиқ Университети, 5-курс оқуғучиси.

بىزنى تاشلاپ كەتمىگىن

جېنىم ئانا بىزنى تاشلاپ كەتمىگىن،
بۇ دۇنيادا تىرىك ژىتىم ئەتمىگىن.
ئومۇر بويى خۇش بولايلى سېنىڭدىن،
قۇتلۇق ماكان ئۆينى ۋەيران ئەتمىگىن.

غەيرىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىمىغىن،
بىزنى ژىتىم كوچىسىغا سالمىغىن.
سەنسىز قېلىپ بىزلەر قانداق ياشايمىز،
يېشىمىزنىڭ ۋابالىغا قالمىغىن.

يوقسىزلىقنى بىلىندۇرمەي پەپىلەپ،
كىيىندۈرگەن بارنى قۇراپ سەپلەپ.
سەن بولغاچقا بىلىنمىگەن يوقىمىز،
سەنسىز بىزلەر نەدە ژۈرىمىز تېنەپ.

سەنسىز نېمە بولار بىزنىڭ كۈنىمىز،
ئەركىلەپ بىز كىمگە سەندەك كۈلىمىز.
بالىلارنىڭ تەنلىرىن ئېشىتسەك،
نومۇسلىنىپ شۇئان تىرىك ئۆلىمىز.

ئۆزەڭ كېتىپ يات قولىغا تاشلىما،
ئۆگەيلىتىپ كۆزىمىزنى ياشلىما.
ئاتا - ئانا دەقەمدە بوپ بېقىڭلار،
ئۆزەڭلارنى ۋە بىزنىمۇ خارلىما.

دۆلىتىمىز باش پانا سىز ئاتىمىز،
غەمغۇزار، مېھرىبان سىز ئانىمىز.
ئالىي ھۆرمەت چىن ژۈرەكتىن ئىلتىجا،
قولاق سېلىڭ ئاتا - ئانا زارىمىز.

كۆپ ئۆيلەردە ژىتىملارنىڭ ساۋداسى،
ئاتا - ئانا كېلىنلەرنىڭ غاۋغاسى.
ئۆز ۋاقتىدا تۈزەتمىسەك خاتانى،
تاڭلا مەنىشەر بىزگە بولار گۇناسى.

نۇرمەھەممەت ھەسەن

سەلەي چاققان سەيلىدە

سەلەي چاققان ئايالى بىلەن مېھمانغا بارماقچى بولۇپ، كىيىنىپ چىققاندىن كېيىن، ئايالى ئۇنىڭغا قاراپ:

- ساقىلىڭىزنى پاكىزەرەك ئالسىڭىز بولمامدۇ؟ - دەپ كايىپتۇ. سەلەي چاققان:

- مەنمۇ پاكىزە ئالغان ئىدىم، بىراق سىن قاش - كىرزىكنى بوياپ، كىيىنىپ چىققىچە يەنە ئۆسۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ، - دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

مىدھەت ئىبراھىموۋ

БИР ТАМЧА ЯМГУР

Ана-йәр, ана-зимин ана-вәтән - бу немә дегән улуқ сөзләр. Инсанни яратқучи улуқ Пәрвәрдигаримиз Алла Таала һәм Адәм Әләйһиссаламни ана-йәр тупригидин ятратқан екән. Һава анимизни болса бир-биригә меһир-шәпқәтлик, қериндашлардәк йеқин болсун дәп, һәзрити Адәм Әләйһиссалмниң бир тал қовурғисидин яритипту...

Ана йәр бағридин булуқлап етилип чиқиватқан мәрвайиттәк сүзүк булақ сулири бир-бири билән қошулуп, дәрия һасил қилғач, көкси уссизлиқ тәшналиғида чәк-чәк йерилған ана-зиминни гүлбостанлиққа айландуратти. Бирақ ширин сулиримиз еқип берип, океан-деңизларниң шорлуқ сүйигә қошулуп кетәтти. Әнә шу океан-деңиз сулиридин пар болуп, пәләктә пәйда болған булутниң бир тал ямғур тамчиси ана-зимин қәлбигә чүшүшкә бәк тәшна еди. Булут ямғур яшлирини төккәндә янила шу тузлуқ деңиз-сүйигә чүшкәнлигигә бәк ечинған әшу тамча: "Яқ, мән кичик бир тамча болсамму, бу шорлуқ деңиз сүйигә қошулуп кәтмәймән" дәп өзини деңиз тегидики қолулә қепиға йошурупту. Вә бир күн болмисун бир күн қағшап уссиған ана-зиминниң бағрида якут шәлдәм болуп келишни арзу қилипту. Бу сүп-сүзүк бир тамчиниң нәччә жиллар қараңғу деңиз тегидә миллионлиған куба метр океан сүйигә қошулуп кәтмәй күткән арзуси, ятратқан егәмгә йәткән һаман у, қолулә ичидики мәрвайит марҗиниға айлинипту. Бәлким бу мәрвайит - дуниядики алий инсан вә гүзәл җананлар көксидә пақирап турған шу бир тал ямғур тамчисидур. Бәлким бу таң сәһәр күн нурида пақирап турған мәҗнунтал йопурмиғидики күмүч марҗандур, бәлким бу пәрзәнткә тәшна, қәлби яра миңлиған аниларниң көз яшлиридур. Тамчидин көл һасил болғандәк, учқун арзу үмүтләр илкидә мән һәм әшу тамчидәк болуп келишни арзу қилаттим.

Сабит ИЛИ

ТИЛ - МИЛЛӘТ ШӘКИЛЛИНИШИНИҢ АСАСИ

Тил-инсанийәт жәмийәт вә аң-сезим тәрәққиятиниң муһим амилидур. Дәсләпки уруқ, қәбилә-тиллири қошулиши нәтижисидә хәлиқ яки улус тили шәкиллиниду. Улуслар яки хәлиқләр бирлишип милләт шәкиллиниши билән милләткә ортақ бирликкә кәлгән милләт тили барлиққа келиду. Тил бирлиги милләт болишиниң әң асасий шәртидур.

Дуния хәлиқлири тиллириниң сани, тилшунас алимларниң һесави бойичә, тәхминән 4-5 миң әп-чөрисидә болуп, униң ениқ санини бәлгүләшниң қийин болишиниң сәвәви - дунияниң бәзи җайлири, мәсилән җәнубий Америка, Австралия, Йеңи Гвинея қатарлиқ кәң регионлардики йәрлик тиллар техи яхши үгинилмигәнлигидин ибарәттур. Адәттә бир хәлиқ бир тилда сөзлишиду. Лекин бәзидә бир тилниң ичидики шивиләрниң пәрқи шунчә чоң болидики, пәқәт әдәбий тил, яки хәт арқилиқла чүшиниш мумкин болиду. Мәсилән, хитай тилида 7 хил диалект бар болуп, уларниң бир-бирдин пәрқи шунчилик чоңки, тәрҗимансиз яки хәт (иероглиф) ярдимисиз чүшиниш мумкин әмәс. Шундақла икки тиллиқ хәлиқләрму учирайду. Мәсилән, Франциянiң шәрқидә яшайдиған элзаслар немис вә француз тиллирида бирдәк сөзлишиду. Россиядики мордваларму икки тилда: мокша, эрзян тиллирида сөзлишиду. Ирландларниң 4/5 инглизчә, пәқәт 1/5 ирланд тилда сөзлишиду.

Икки тиллиқ аһалилар Асия, Африка дөләтлиридә барғансири көпәймәктә: Айрим штатларда қоллинип келиватқан йәрлик тиллар билән бир қатарда дөләт тили статусиға егә болған тиллардин һиндистанда - һинди, Пакистанда - урду, Индонезияда - бахаса-индонезиа, Филиппинда - пилиппино яки тагалог тиллири. бәзи Африка дөләтлиридә уларға ят болған инглиз вә француз тиллири кеңәймәктә. Сабиқ Совет Иттипақи дәвридә икки тилда сөзлишиш, болупму шәһәр аһалиси арисида, кәң тарқалған. Рус әмәс миллиләр аһалисиниң 2/3 қисми рус тилни егәллигән еди.

Бәзи әһвалларда бир нәччә хәлиқ яки миллиәт бир тилда сөзлишиду. Инглиз тили яки униң йәрлик вариантлирида инглизлардин ташқири АҚШлиқлар англо-канадилиқлар, англо-австралиялиқләр, англо-новозеландиялиқләр, Кариб деңизи бассейнидики бәзи хәлиқләр вә башқилар сөзлишиду. Испан тилида көпинчә Латин Америка хәлиқлири сөзлишиду. Немис әдәбий тилида немислардин ташқири австрияликләр, германо-швейцарияликләр, германо-люксембургләр вә йәнә бәзи хәлиқләр сөзлишиду.

1987-жилдики мәлумат бойичә, дунияда әң көп таралған тиллар: хитай тилида 1 миллиард 85 миллион, инглиз тилида - 425 миллион, һинди вә униңға йеқин болған урду тилида - 350 миллион, испан тилида - 330 миллион, рус тилида - 220 миллион, әрәп тилида - 200 миллион, бенгал тилида - 190 миллион, португал тилида - 180 миллион, француз тилида - 130 миллион, япон тилида - 125 миллион, немис тилида - 120 миллион адәм сөзлишиду. Бу тиллардин инглиз, француз, рус, испан, әрәп, хитай тиллири БМТниң рәсми тиллири һесаплиниду.

Инглиз тили дуниядики 70кә йеқин дөләтниң дөләт тилидур (бәзилиридә йәрлик тил билән бир қатарда), француз тили 30 мәмликәттә дөләт тили (бәзилиридә йәрлик тил билән бир қатарда) һесаплиниду. Испан тили 20 мәмликәттә дөләт тилидур, португал тили Португалиядин зимин чоңлиғи бойичә 100 һәссидин көп чоң болған Бразилия вә Африкидики чоң-кичик 5 дөләттә дөләт тили болуп келиватиду. Буниңдин башқа голланд тилиму өзиниң мустәмликилиридә дөләт тили статусини сақлап кәлмәктә. Йәнә инглиз, француз, испан вә португал тиллириниң йәрлик тиллар билән қошулишидин пәйда болған креоль тиллири һәм бар болуп әшу дөләтләрниң сабиқ мустәмликилири болған җайларда қоллинилмақта.

Тиллар системилири вә группилириниң җуғрапийәлик чегараси инсанийәт тарихи давамида үзлүксиз өзгүрүп кәлгән. Мәсилән, 7-әсиргичә әрәп тили пәқәт әрәп йерим арилиниң бир қисмидила қоллинилған болса, һазир у пүтүн ғәрбий-җәнубий Асия билән шималий Африкиниң наһайити кәң территориясигә (йәр йүзиниң 1/10 қисми) тарқалди.

Түрк тил групписиму көп қетим өзиниң тарқилиш даирисини кеңәйткән болуп һазир бу тил групписи Балқан йерим арилидин тартип шәрқий-шималий Сибирийәгичә тарқалди. Инглиз тили 15-әсиригичә пәқәт Британ араллирида һөкүмранлиқ қилған болса, кейин бу тил һәммә қитъәләргә (йәр йүзиниң 1/4) тарқалди. Рус тилиму 16-әсиргичә русларниң өз йеридила (Москва әтрапидики областлар)ға тарқалған болса, 19-әсирниң ахириға кәлгәндә йәр йүзиниң 1/6 қисмиға (сабиқ Совет Иттипақи) кеңәйди. Испан вә португал тиллириму зор территорийәгә тарқалди. Бесим көпчилик тилшунас алимларниң пикири бойичә, йәр йүзидики барлиқ тиллар төвәндики 20 нәччә чоң-кичик тил системилириға бөлиниду. Улар: һинд-европа; хитай-тибәт; нигер-кордофан; африка-асия; австронезия; дравид; алтай; австроасия; паратай; Америка қитъәсидики индейцилар тиллири; нил-сәһрайикәбир; урал; папуас; картвел; шимали кавказ; койсан; Австралия: эскимос-алеут; чукот-камчат: андаман қатарлиқлардин ибарәттур.

Булардин әң чоңи вә яхширақ үгнилгини - һинд-европа тил системиси болуп йәр шари аһалисиниң йерими әшу тилларда сөзлишиду. Бу тил системисиниң шәрқий тармиғи болған һинд-арий групписиға: санскрит, һинд, урду, бенгал, маратхи, пәнҗап, раҗастхан, гуҗарат, ория тиллири; иран групписиға - парс, афған, таҗик, қурд, белуҗ, асетин тиллири кириду.

һинд-европа тил системисиниң ғәрби тармиғи болған роман (латин) групписиға: италиян, француз, испан, румын, португал, каталун, галиси, валлун қатарлиқ тиллар; герман групписиға - немис, инглиз, голланд, фламанд, швед, дания тили, норвег қатарлиқ тиллар; келт групписиға - ирланд, бретон, уэльс тиллири кириду. һинд-европа тил системисиниң славян групписиға: рус, украин, поляк, чех, беларус, болғар, серб, харват, словак, босния, словен, македон қатарлиқ тиллар кириду.

Урал тил системисиниң фин-угур групписиға: венгр, фин, мордва, эстон, мари, удмурд, карел тиллири кириду. Хитай-тибәт тил системисиниң хитай групписиға хитай вә хвәй (тунган) тиллири; бирма-тибәт групписиға - бирма, йи, тибәт, карен, туҗя, хани, манипур, бәй, бхутия (бутан) қатарлиқ тиллар кириду. Алтай тил системиси түрк, моңғул, туңгус-манҗур тил группилириға бөлиниду. Түрки тиллар групписи төвәндики шөбә группиларға: чуваш яки булғар (чуваш тили), оғуз яки ғәрбий-җәнубий групписиға түрк, әзәрбәйҗан, түркмән, саларлар кириду; қипчақ яки ғәрбий-шималий шөбә группаисиға татар, башқурт, қазақ, қирғиз, қарақалпақ, қарачай-балқар, қумуқ, ноғай, қараим тиллири кириду; қарлуқ яки шәрқий-җәнубий шөбә групписиға - уйғур, өзбәк тиллири кириду; яқут шөбә групписиға - яқут, долган тиллири кириду; җәнубий Сибир шөбә групписиға - тува, хакас, алтай, шор қатарлиқ тиллар кириду.

Түрки тилларда сөзлишидиған хәлиқләр 30 әтрапида болуп, умумий сани 200 миллиондин ашиду. Улар егәллигән зимин наһайити кәң, ғәриптә Түркийәдин тартип, шәрқи-шималда Яқутстан арқилиқ шималий Муз океанғичә тутушуп 10 млн. кв. км. земинни өз ичигә алиду. Ғәрбий-җәнуптин шәрқий-шималға қарап, тәхминән 10 миң километр арлиққа созулғандур. Түрк тиллар групписидики милләтләр төвәндикиләр: 1987-жилқи мәлумат бойичә, түркләр - 46, 5 млн. болуп 95% Түркийәдә, қалғанлири Германийә қатарлиқ дөләтләрдә; уйғурлар - 25 млн. әтрапида болуп, 96% Уйғурстанда (ШУАР). Қазақстанда 200 миңдин көпәрәк. Қирғизстан вә Өзбәкистанларниң һәр биридә тәхминән 50 миңдин көпәрәк. Сәүдий Әрәбистанида 50 миң әтрапида болуп, қалғанлири Түркийә, Афғанистан, Пакистан, һиндистан, Моңғулийә, Австралия, Америка, Канада қатарлиқ дөләтләрдә яшимақта; өзбәкләр 17 милиондин көпәрәк (1987-жилқи мәлумат) болуп 70% Өзбәкистанда, Афғанистанда 2 миллионға йеқин, қалғанлири Сәүдийә Әрәбистан қатарлиқ дөләтләргә тарқалған; әзәрбәйҗанлар 14.5 миллиондин көпәрәк болуп 55% Иранда, 45% Әзәрбәйҗанда вә МДһда яшайду; қазақлар 11 миллион әтрапида болуп 87% Қазақстан билән МДһ дөләтлиридә, қалғанлири Уйғурстан, Моңғулийә, Түркийә қатарлиқ дөләтләрдә яшимақта; татарлар 6 миллиондин көпәрәк болуп Татарстанда аран 30%қа йеқин татар яшайду, қалған 70% Россия Федерациясиниң башқа областлирида вә Мәркизий Асия дөләтлиридә яшайду; түркмәнләр 5 миллиондин көпәрәк болуп 65% Түркмәнистанда, башқилири Иран, Афғанистан қатарлиқ дөләтләрдә яшайду; қирғизлар 2,5 миллиондин көпәрәк болуп 95% Қирғизстан вә МДһ дөләтлиридә яшайду, қалғанлири Уйғурстан, Афғанистан қатарлиқ җайларда яшайду; чувашлар 1 миллион 800 миңдин көпәрәк болуп, 100% МДһ дөләтлиридә яшайду (православ диниға етиқад қилиду); башқуртлар 1,5 миллиондин көпәрәк болуп 100% МДһ дөләтлиридә яшайду; қәшқәйләр 600 миңдин көпәрәк болуп Иранда яшайду; әфшәрләр 530 миңдин көпәрәк болуп Иранда яшайду; қарақалпақлар 400 миңға йеқин болуп Қарақалпақстанда яшайду; яқутлар 360 миңдин көпәрәк болуп 95% Яқутстанда яшайду (христиан диниға етиқад қилиду); қумуқлар 260 миңдин көпәрәк болуп 88% Дағистанда; шаһсевинлар 200 миңдин көпәрәк - Иранда; гагаузлар 200 миңға йеқин болуп 80% Молдовада яшайду (христиан диниға етиқад қилиду); тувалар 200 миңдин көпәрәк болуп 97% Тува җумһурийитидә яшайду. (будда диниға етиқад қилиду); қарачайлар 150 миңдин көпәрәк болуп 83% Қарачай-Черкес җумһурийитидә яшайду; хакаслар 75 миңдин көпәрәк 80% Хакасиядә яшайду (христиан диниға етиқад қилиду); балқарлар 72 миңдин көпәрәк болуп 90% Кабардино-Балқар җумһурийитидә яшайду; саларлар 70 миңдин көпәрәк болуп Хитайниң Чиңхәй, Гәнсу өлкилиридә яшайду; ноғайлар 67 миңдин көпәрәк болуп 42% Дағистанда, йәнә 42% Ставрополь өлкисидә яшайду; алтайлиқлар 64 миңдин көпәрәк болуп 83% Алтай җумһурийитидә; қаратағлар 20 миңдин көпәрәк болуп Иранда яшайду; шорлар 16 миңдин көпәрәк болуп 80% Кемерово областида (христиан диниға етиқад қилиду); сериқ уйғурлар (югурлар) 11 миңдин көпәрәк ХХҖниң Гәнсу өлкисидә яшайду. (будда диниға етиқад қилиду); долганлар 5 миңдин көпәрәк болуп 84% Россияниң Таймыр округида; қараимлар 3 миң 300дин көпәрәк болуп Қрим қатарлиқ җайларда яшайду; тофалар 800дин көпәрәк болуп Россияниң Иркутск областида яшайду. Жуқуридикиләрдин көрүнүп туридики, уйғурлар сан җәһәттин түрки тиллиқ милләтләр ичидә пәқәт түркләрдин кейин иккинчи орунда туридиған чоң миллә тдур. Уйғурлар һазирқи дунияда өз мустәқиллиғи үчүн күришиватқан чоң милләтләрдин болуп, Уйғурстан зимини көлими бойичә йәр йүзидики мәвҗут 230 дөләтләр вә территорияләр арисида алдинқи 20 чоң дөләт (16-орунда) қатариға кириду. Шуңа һаризқи Уйғурстан зимини әң чоң мустәмликә территорияси болуп келиватиду.

Уйғурлар нәччә миң жиллиқ миллий дөләт тарихиға егә хәлиқ болуп улар қәдимки: Улуқ һун империяси, Түрк қағанлиғи, Уйғур-Орхон қағанлиғи, Қараханлар дөлити, Турпан-Идиқут Уйғур ханлиғи, Гәнҗу-Уйғур дөлити, Яркәнт-Сәидийә Уйғур дөлити, Йәттишәһәр-Уйғур дөлити, Или-Уйғур султанлиғи қатарлиқларға егә болған болса, мошу әсирдә Шәрқий Түркистан Ислам җумһурийити (1933-1934) вә Шәрқий Түркистан җумһурийити (1944-1949) намлиқ дөләтләрни қурған болуп, Уйғурстан техи өткән әсирниң 70-жиллириниң ахиридин тартип Манҗур-Хитай империясиниң йерим мустәмликисигә айланған болсиму, Уйғуротан зимини һеч қачан Хитайниң бир қисми болған әмәс. Уйғурларниң қан, ириқ, уруғ, тил, мәдәнийәт, өрп-адәт вә дин җәһәтләрдә хитай билән һеч қандақ умумлиғи йоқтур. һазирқи Уйғурстан зимини 1949-жили коммунист Хитай армийәси тәрипидин зорлуқ билән бесип елинғанлиғи вә һазирғичә Хитайниң мустәмликиси болуп келиватқини хәлиқ ара қанунларни қопал бузуш болуп һесаплиниду. Шуниң үчүнму хәлқимизниң өз мустәқиллиғини әксигә кәлтүрүп, өз мәмликитигә егә болуш үчүн елип бериватқан күриши - бу тамамән миллитимизниң қануний һоқуқидур.

Пайдилинилған материаллар:
1. "Население мира" - 1989. М. Мысль;
2. "Современный Иран" - М. Наука;
3. "Җаһан мәмликәтлири" - Ташкәнт. Өзбәкистон;
4. "Энциклопедия нового Китая" - Москва.

Шәмсидин
АБДУРЕҺИМ